

Вікторія
Гранецька

Анастасія Нікуліна   Марина Однорог

ДІМ, У КОТРОМУ
ЗАБЛУКАВ ЧАС

CF FOLIO

Вікторія Гранецька

Дім, у котрому заблукав час

«Фолио»

2017

УДК 821.161.2
ББК 88(4УКР)6

Гранецька В.

Дім, у котрому заблукав час / В. Гранецька — «Фолио», 2017

ISBN 978-966-03-7749-3

Як ми зазвичай уявляємо апокаліпсис? Нищівними повеннями чи пожежами, землетрусами, атомними вибухами, нападом іншопланетян? А що, як усе виявиться набагато простіше, і до апокаліпсису призведе зникнення буденної речі з нашого життя – скажімо, годинникового часу? Богдан – звичайний хлопець, не герой і не сміливець, та він походить із родини знаних годинникарів. Тепер йому належить зробити вибір – шукати своє місце у світі без часу, чи... дівчину, з якою колись забував про час?

УДК 821.161.2
ББК 88(4УКР)6

ISBN 978-966-03-7749-3

© Гранецька В., 2017
© Фолио, 2017

Содержание

Non omni tempore	5
Розділ I	7
Розділ II	13
Розділ III	18
Розділ IV	22
Розділ V	29
Розділ VI	36
Кінець ознакомительного фрагмента.	39

Вікторія Гранецька, Анастасія Нікуліна, Марина Однорог Дім, у котрому заблукав час

Non omni tempore

...Ви відчуєте, як щось невловиме стисне ваше серце. Смуток, трепет, тривога, полегшення – відчуєте, як цей коктейль із емоцій струменить вашими венами, наповнює душу, перехоплює подих. Ні, ви не уявите цього, як робили раз за разом раніше, гортаючи чергову книгу. Ви – відчуєте.

«Дім, у котрому заблукав час» – роман-новела, в якому химерно переплітається повсякденність із магічним реалізмом, дійсність із містикою, самоаналіз – із гранями зачаєного божевілля. Ниткою Аріадни сюжет витинає надзвичайні візерунки, не дозволяючи відірватись уже з перших сторінок, і тримає в інтелектуальному напруженні читача до самого фіналу. Як не дивно, авторам вдалося розповісти цю історію легкою, затишною і близькою кожному мовою, тож будьте готові до того, що в один момент слова роману звучатимуть для вас, наче внутрішній голос.

...Катастрофа, що зветься так лише завдяки відповідному сприйняттю подій розгубленими громадянами. Загравання свідомості з підсвідомістю. Врешті-решт – Революція, з якої народжується надія для безпорадних і розчарованих. О, ви не уявляєте, в яку мозаїку складуться всі ці архетипні образи й алюзії наприкінці!

Для мене особисто «Дім...» став відкриттям – бо вперше я впритул глянув на власне відображення очима сторонніх людей. Так – роман Вікторії/Марини/Анастасії справді нагадує вікно в Задзеркалля, крізь яке нам видніється світ навиворіт, бездонна кроляча нора, про яку ми щосили хочемо забути.

Спробуйте нагадати собі про те, що старанно намагались виштовхати із пам'яті. Уважно придивіться до себе. А ким ви залишитесь, коли нарешті зрозумієте: часу не існує?

Non omni tempore. Вдумайтесь.

А потім... Потім – незалежно від вражень та висновків – ви раптово відчуєте, як щось незбагненно-невловиме стисне ваше серце.

Знаєте, вам сподобається.

Влад «Змій» Сорд,

воїн, поет, активний учасник Революції Гідності

* * *

*Все, о Люцилію, не наше, а чуже, тільки час – наша власність.
Але й що вічноплинну, непотійну штуку може відняти у нас кожен, хто
цього захоче.*

Сенека

Це розпочнеться просто завтра. Десь перед світанком на головній площі вашого міста – ви завжди знали, що там має статися щось страшне. Стоятиме така тиша, якої не було від часів сотворення світу. Горітиме ліхтар навпроти зачиненої крамниці товарів широкого вжитку. Вітер знічев'я ганятиме уздовж хідника зіжмаканий аркуш паперу – здається, зірване зі стовпа оголошення, – утім, для тітки-двірнички, котра заступить на зміну за якихось півгодини, його зміст не матиме жодного значення. Під лавкою біля входу у сквер спатиме безпритульний пес (двірничка прожене його мітлою, потім пожаліє, прикличе і погодує). Зрідка вулицею пролетить поодиноким автівка (запізніле таксі або ж міліцейський «бобик» – так, іноді вони теж не сплять). А от людей не видно. Зараз не час для людей.

На міській Ратуші, як завжди, гучно й урочисто забамкає великий годинник. Гляньте на циферблат і запам'ятайте час. Добре запам'ятайте, більше ви його не побачите. Тому що мине ще трохи хвилин, і годинникові стрілки раптом здригнуться і якимось приречено й нерухомо застигнуть (чого, погодьтеся, з *вашою* міською Ратушею досі не траплялося). Скажімо, десь чверть на шосту. Запам'ятали?

А так більше нічого не станеться на головній площі вашого міста.

Поки що.

Розділ I

Чверть на шосту

Вночі йому знову снилися жахіття. Марилося, ніби він зробився дрібною піщинкою й потрапив досередини велетенського годинника – поміж гвинтів, коліщат, пружин, балансірів зі старої потемнілої міді. Годинниковий механізм рухався, він збирався розчавити піщинку, стерти її на порошок, аби не заважала рахувати час. Піщинка ж перестрибувала з однієї шестерінки на іншу, намагалася утримати рівновагу на краєчку, як цирковий канатоходець, переховувалася, втікала. Та з годинникової пастки вибратися було ніяк. Попалася. Міцно затиснувши її між зубцями двох зустрічних коліщат, механізм зупинився і з тяжким скреготом та натужним зітханням завмер. Тоді піщинка прокинулася.

Оце наснилося... Богдан розплющив очі, переконуючись, що ніяка він не піщинка, та й заснув не всередині гігантського годинника, а в своєму ліжку (точніше, на старому розкладеному дивані у найманій квартирці в середмісті). Проте він не квапився вибратися з постелі (хоч і був тут сам, Мира пішла від нього місяців зо два тому), а перевернувшись на інший бік, спробував якомога довше продовжити цей ефемерний стан дрімання-досипання, ніби для того, щоб звично впорядкувати свої химери, класифікувати, пронумерувати їх, акуратно розкласти поличками, де їм належить зробитися зовсім не страшними. Ще десять хвилин... А потім він неодмінно встане з дивана і почне збиратися на роботу. Цього разу він не запізниться, – остання думка перед тим, як знову заснути, тепер уже міцним передранковим сном, без жодних сновидінь.

Такі ледачі «підйоми» вкупі з уже звичними запізненнями спіткали його щоранку. Коли ж рудий, добряче вгодований кіт Грубас знагла плигав на подушку, недвозначно даючи зрозуміти: уже й час снідати, господарю! – він притьмом зривався з місця, химери розліталися врізнобіч, котисько схарапуджено вистрибував на стару книжкову шафу, аж забуваючи про їдло, починався новий день.

Скільки Богдан себе пам'ятав, у нього завжди були негаразди з часом. Ніколи не чув будильників, хоч від їхнього пронизливого дзенькоту й гвалтовного ревіння прокидалися мало не всі сусіди на поверсі цегляної п'ятиповерхівки й починали знавісніло гамселити у стіни й чавунні батареї опалення, та їх він також не чув, сприймаючи за звичний міський гуркіт, музичне тло великого міста, бо ж його вікна виходили на трамвайну колію, а до цього або звикаєш, або починаєш панічно шукати інше помешкання. Богдан звик, він узагалі був людиною звичок, рабом ритуалів, – приміром, завжди і скрізь запізнювався, бо так уже повелося зі студентських, та де там, ще зі шкільних років, коли мама раптом перестала його будити, – фатальний випадок, який визначив його подальше життя. Тож він давно не покладався на людей та будильники, хіба ввіряв підіймати себе Грубасові, чий шлуночок був незрівнянно чутливішим до плину часу, ніж будь-які механічні чи електронні пристрої. Цього вгодованого руданя вони з Мирою знайшли на вулиці майже рік тому, і він жалісливо нявчав, хоч і не скидався на безпритульного, навіть мав при собі шкіряного нашійника.

– Схоже, загубився, бідолашний, – сказала Мира і зробила першу стратегічну помилку – подивилася йому в очі. І таку вселенську тугу випромінював самотній котячий погляд, що Мира не втрималася від другої стратегічної помилки – вона приголубила kota. І він пішов слідом за ними. Що було робити? Вирішили до часу прихистити безхатька й розклеїти містом та поширити у соцмережах оголошення, що знайшовся прекрасний рудий кіт, повернуть за винагороду. Ніхто не озвався. Написали вже – без винагороди, знову ніхто. Так шестикілогра-

мовий рудий котяра зостався жити у найманій квартирці цегляної п'ятиповерхівки з вікнами на трамвайну колію, отримавши промовисте йменнячко Грубас.

А потім Мира пішла від них, зникла без сліду, тож Богдан тепер сам щоранку прокидався від котячого погляду, що незмигтно вимагав їжі. Далі вилежуватися було не можна. Він зривався на ноги, годував Грубаса, насипаючи йому до миски сухого котячого корму (як завжди більше, ніж Грубасові належалося до сніданку), заскакував на три хвилини в душ, потім хапався за зубну щітку, одночасно надягаючи штани, і лише після цього зважувався глянути на годинник, аби побачити, на скільки запізнився сьогодні...

Цього ранку великий настінний годинник із допотопною мідною зозулькою показував рівно чверть на шосту. До роботи Богданові було на дев'яту. Оце так жарти... Це ж скільки ще він міг поспати!

– Чи ти здурів, Грубасе? – обурено повернувся до котиська, який без жодних докорів сумління заходився біля свого сніданку. – Нащо підняв мене о такій порі?...

Грубас не вшанував його відповіддю, тож Богдан вирішив ще випити кави. Час, хай йому, на каву тепер є! Ранковому кавуванню він зазвичай віддавав півгодини, або й півтори, коли забував про рух годинників. І тоді можна було зайнятися блаженным «нічогонедуманням», яке так добре перезавантажує мізки на початку складного робочого дня. Або ж безнадійно загрузнути у спогадах і ще більше запізнитися на роботу – це вже як пощастить. Узагалі, найшасливіші миті його дорослого життя пригадувалися насамперед тим, що він втрачав відчуття часу. Коли ж приходив до тями, їх, отих митей, уже не було поруч.

...стрибок із парашутом, коли чесно висмикуєш кільце і не падаєш, а розчиняєшся в розрідженому проваллі неба, не віриш, що торкнешся твердої, звично-зрозумілої поверхні землі, аж доки не опиняєшся посеред колючої стерні якогось поля на краю світу й знавісніло «гасиш» розбурхану парусину, хапаєш адреналін, повертаєшся у час.

...тиждень у літніх Карпатах (випадково якимось так вийшло, зірвався і поїхав) серед заплутаних плаїв, смарагдових лісів, посивілих гірських верховин у вуйка, що насправду вважав себе мольфаром, казав – часу не існує тут, у Карпатах... Дід просив, залишайся у мене, передам тобі свої уміння, а він злякався, утік посеред ночі назад у своє життя. Коли це було? Рік чи два тому? А що, як цього не траплялося взагалі, він вигадав і Карпати, і вуйка-мольфара, і себе в його пропахлій сушеними травами колибі?

...перша ніч із Мирою – точніше, навіть не ніч, а ніч, день і ще одна ніч, цілі вихідні, коли вони вимкнули телефони, забили на соцмережі й не вилазили з ліжка у його найманій квартирці без ремонту, і їм було так незбагненно добре, що й час забрався з тієї хати, не наважився турбувати їх до понеділка... Це потім усе стало інакше – «давай зараз по-швидкому, а потім ще подивимось фільм». І фільм запам'ятовувався краще, ніж секс.

Утім, Мира не була його дівчиною. Вони просто трималися разом, бо слово «зустрічатися» якимось не надавалося до означення їхніх стосунків. Бачилися, коли обоє мали вільний час, телефонували одне одному, як мусили щось повідомити, або якщо треба було про щось спитати. Щоправда, коли Богдан дзвонив їй, часом йому видавалося, що відповідає на його дзвінки якась інша людина – не його Мира – людина з іншим голосом, іншим настроєм та характером, ба навіть іншим життям. Тому він нечасто їй телефонував. Вона ж йому – майже ніколи. Іноді не спілкувалися тижнями, місяцями, а потім знову раптово знаходилися, ніби й нічого не трапилось. Логічно було б припустити, що кожен мав когось іншого, з ким у нього справжнє життя. Він не мав. Мира була таємницею за сімома замками. І то вона була винна у таких стосунках.

Руда, як лисиця, Мира і вдачу мала вельми схожу – непередбачувану, самодостатню, потайну. Зникала і з'являлася без попередження. Ніколи не затримувалася надовго. Йому ж

залишався на згадку хіба квітковий аромат її парфумів і щось із випадково (чи не випадково?) забутих речей – серезка, запальничка, кишенькове дзеркальце у формі сердечка. Якось навіть забула свій нотатник – чорний, із вигнутою червоною фігуркою кішки на обкладинці. Богдан не стримався, розгорнув його (нарешті він дізнається більше про Миру!), а той виявився... списаним чудернацькими віршами. Вірші Богдан зненавидів ще в школі, тож читати нічого не став. Ні, ну хіба не можна було заповнити цей зошит сентиментальними дівочими дурничками, які починалися б зі слів «Любий щоденнику!..» і провели б зацікавленого хлопця у потаємний світ дівчачих мрій, секретів та загаганок? Написала б, приміром, як любить його, Богдана. Або як не любить. Усе чітко і зрозуміло. А з віршів що візьмеш?

Він роздратовано згорнув нотатник і закинув його на книжкову полицю. Її книжки. Вона скрізь залишала йому книжки. Колись він обіцяв усі їх перечитати, але так жодної й не розпочав. Мира теж зосталася для нього непрочитаною книгою. Книгою на якійсь чужій незрозумілій мові, останні носії котрої вже давно покинули цей світ. І це зводило його з розуму, прив'язувало невидимими ланцюгами до цієї дивної, неприкаяної, ненормальної дівчини...

*Застеляти ліжко, на котрому ще годину тому вирувало кохання,
збирати речі в усіх кутках кімнати і не тільки,
йти на кухню і за звичкою заварювати з корицею каву
сьогодні на диво важко й підганяють годинника стрілки...
Зупинити би час, як у тих фантастичних фільмах, що дивилися
вчора,
захватись від світу усього, мов за куліси,
і цю ніч, як улюблену пісню, ставити на повтори
й мріяти, що між прізвищами колись поставим дефіси...*

...Звідки ці слова зринули у його пам'яті, у його думках, у його кімнаті, він же ніколи раніше їх не чув і не бачив? Богдан мимоволі зиркнув на книжкову шафу, опустив погляд нижче й помітив, що Мирин нотатник лежить розгорнутим на підлозі, а він точно клав його на полицю поверх стосу нечитаних книжок. Та нічого – це, мабуть, Грубас зіштовхнув його хвостом на підлогу, доки Богдан літав у хмарах, але... Грубас, схоже, не відходив від своєї мисочки – власне, він і зараз там, старанно вилизує з неї рештки сніданку, їсть неквапливо та з гідністю – великий поважний кіт. І коли тільки встиг вискочити на шафу і скинути того нотатника? Це ж він зробив, більше нікому...

Богдан у кілька кроків опинився біля полиць. Підняв з підлоги чорний нотатник з червоною кішечкою, розрівняв зіжмакану сторінку... й одразу ж згорнув його назад, уздрівши на розвороті перші рядки вірша, котрий щойно почувся йому в порожній кімнаті. Це неможливо. Він що... вже божеволіє без Мири? Чи це така реакція психіки на відсутність сексу протягом... скільки там часу минуло, відколи вона пішла? Ага, щойно виповнилося рівно шістьдесят дев'ять днів, сім годин і п'ятнадцять хвилин, якщо зараз чверть на шосту. Без сексу. Чи без любові?

Він акуратно поставив нотатник на полицю між двох книжок – «Звіяними вітром» Маргарет Мітчелл і «Трагедіями» Шекспіра. Запам'ятав місце. Заборонив собі думати про Миру. Вирішив сьогодні більше не думати про секс. Бо такі думки до добра ще нікого не довели. Краще вже думати про роботу...

Отже, робота. Богдан працював у невеличкій туристичній агенції «англійцем» – себто перекладачем англійської, хоч іноді доводилося бути і «швейцаром» (коли навідувалися поважні закордонні гості, що для них треба було відчиняти-зачиняти двері, чемно всміхатися й супроводжувати куди забажають), або й «летючим голландцем» – у випадку, якщо належало «літати» – опинятися одночасно в різних місцях (приміром, у консульстві – в черзі за клієнтсь-

кими візами й у нотаріуса, що мав завірити кілька важливих папірців), робити декілька справ за один раз та вирішувати безліч суперечливих питань – щоб і клієнти, і керівництво були задоволені. Словом, «крутитися» й щомісяця виходити якщо не на преміальний максимум, то хоча б на звичний прожитковий мінімум. А все тому, що їхня агенція мандрів «виросла» зі звичайного бюро перекладів, коли засновнику забаглося розширити фахові горизонти, а разом і незле підзаробити. Більшість штатних перекладачів, поставлених перед цим фактом, негайно звільнилася, а ті, що залишилися, з жахом очікували, коли засновник відкриє на базі їхнього бюро перекладів ще й міжнародну шлюбну агенцію, отоді гаплик. Богдан теж виявився серед «залишенців», але він волів не думати про початок кінця, та й лінки було шукати нову роботу. Зрештою, він колись вивчився на перекладача і саме цим заробляє собі на життя, все інше не повинно його обходити...

Кажуть, найкращі перекладачі ті, присутності котрих не зауважуєш під час перемовин, – відчувається лише плавний текст-синхрон, без пауз та «зажовувань» – не скупий і не занадто витворний, а рівний і гладенький – ніби між мовцями й немає посередника. Найкращі перекладачі зазвичай володіють приємним, але безбарвним тембром голосу, щоб не врізався намертво у пам'ять; вони не надто молоді, проте ще не старі, їхня зовнішність також не привертає зайвої уваги – не красені, але й не потворні. Словом, ви їх і не згадаєте опісля. Найкращі перекладачі – типові.

Богдан був типовим. Двадцять сім років, середній зріст і статура з помірно розвиненими м'язами, русяве волосся, зачесане назад, сіро-зелені очі – такі, котрим хочеться довіритись, але знову ж таки – не занадто. Його одяг теж не міг сказати про нього нічого особливого – на роботу мав кілька сорочок нейтральних кольорів, піджак та краватку, куплену для особливих нагод у магазині брендового чоловічого вбрання, чорні джинси, кросівки й нелаковані черевики. Необхідний мінімум кожного чоловіка для виходу «в люди». Тим не менш, Богданові більше подобалося працювати з письмовими перекладами, аніж з людьми та «синхронами».

Пам'ятав кілька не вельми приємних випадків на початках роботи. Тоді його, наразі єдиного в агенції «англійця», відправляли перекладати наукові конференції з поважними закордонними гостями. Одного разу приїхала тітонька, яка проводила глибокі дослідження в області розвитку людського ембріона. Хлопця кілька разів перетрусило, коли він почув тему конференції. Але жіночка виявилась дуже відповідальною, вона прибула за день до призначеної дати, змусила юнака прочитати її доповідь, вказала на основні тези і словосполучення. Богдан занотував усе, на чому наголосила пані професорка, завчив напам'ять найскладніші терміни. Та коли жінка вийшла до трибуни і почала говорити, хлопцеві знову стало зле. Ні, говорила вона таки на зазначену тему, але зовсім не те, що було написано у її аркушику з промовою. Вона не використала жодного з надскладних словосполучень, які ледь не по складах диктувала Богданові, не вживала вигадливих зворотів, а говорила просто і лаконічно – так, що її тему міг зрозуміти й першокласник. На щастя, Богдан тоді досить швидко отямився і свою частину роботи виконав як належить, але відповісти усмішкою на приязний кивок пані професорки після завершення конференції так і не зміг...

Інший науковець теж колись змусив перекладача-початківця червоніти. Щоправда, науковця в тому ледве чи можна було звинувачувати. Поважний сивобородий пан про щось довго й монотонно оповідав, і Богдан, собі на лихо, не розчув одне зі слів, а коли насмілився перепитати, то вже професору почулося зовсім інше слово, співзвучне з належним, однак... нецензурне. Шляхетний пан у маленьких чорних окулярах довго сміявся. А Богданові довелося заповнювати незручну паузу – перекладати їхній діалог з професором. Тоді вже реготала вся аудиторія. Окрім зніченого Богдана, звісно. Тому синхронних перекладів він намагався уникати, ховаючись за монітором комп'ютера. І оскільки директор бюро трохи цінував уміння своїх працівників, Богданові це часом вдавалося. Але щойно було вирішено розширити діяль-

ність невеличкого бюро перекладів до туристичної агенції – хай теж невеличкою, і кабінетні перекладачі мусили перекаваліфікуватись у досвідчених гідів для знуджених натовпів туристів – кожен у країні, мовою котрої володів. Це дало нагоду побачити трохи світу (за рахунок роботодавця), але такі подорожі зазвичай починались і закінчувались оглядинами урбаністичних принад у супроводі туристичної групи з аматорськими фотоапаратами, тож відчуті себе Туром Хейердалом¹ ані Богданові, ані решті найманих працівників новоствореної «агенції мандрів» так і не довелося.

Попри все він любив свою роботу за її відносну стабільність та зарплатню у твердій валюті, любив своє робоче місце біля широкого вікна – темно-брунатний стіл без гострих кутів, заокруглено-овальний. На столі – великий плаский монітор з пляжним краєвидом Сейшелів на заставці, колонки, мишка, клавіатура, стос паперів. Два кактуси – Кеша і Гоша – поглинають негативну енергію. Поряд іконка янгола-охоронця від мами. Лампа над столом – чорна, пластикова, лаконічна. Фотографій на видноті немає, хоч у нижній шухлядці його столу – портрет гарненької рудої дівчини, забраний у сріблясту рамку, – Мира. Якщо вона повернеться, він виставить її фотографію на стіл. І нарешті крісло – велике, темно-шоколадне, на коліщатках, – куплене за власний кошт у меблевій крамниці через дорогу. У ньому Богдан відчувається великим босом, але не забуває, що підлеглий. Найкращі перекладачі ніколи й нічого не забувають. Саме за це унікальне вміння його досі не звільнили, хоч шефові вже в печінках сиділи оті Богданові мало не щоденні запізнення. Схоже, він запізниться і цього ранку... Прокидайся, хлопче!

Богдан здригнувся. То він досі вдома? Зненацька його погляд спіткнувся об старий настінний годинник, з котрого сьогодні ще жодного разу не визирнула зозулька (а мала б робити це щогодини!), і хлопець здивовано відставив убік горнятко вже вистиглої кави. Підвівся. Поволі наблизився до стіни і вдивився у старезний, вицвілий від часу циферблат із колом раніше лискучих, а зараз потемнілих і нечітких цифр. Годинникові стрілки не зрушили з місця. Довкола було так само чверть на шосту.

Він важко перевів подих. Ну, звісно, проіржавів старий механізм... Треба якось сісти на дозвіллі, розібрати, почистити і змастити його оливою. Чи краще віднести до ремонтної майстерні на сусідній вулиці, бо де його візьмеш, оте дозвілля? Та й копірся в нутрощах старезного дзигаря, успадкованого ще від діда-прадіда, він не мав особливого бажання, хоч і трохи розумівся на годинниковій справі, тож цілком міг полагодити його самотужки. Потім із цим розберуся, вирішив Богдан, зараз треба дізнатися час і поспішати на роботу. Ще й наручний годинник, подарований батьком до випускного, десь запропастився, як на лихо! Нічого, згодом знайдеться...

Богдан підняв з підлоги дешевого пластикового будильника китайської збірки (завжди купував найдешевші будильники, щоб не шкода було жбурляти їх у стіну, коли вони зранку починали дзеленчати). Стрілки китайського дива так само не рухалися, мертво показуючи... чверть на шосту. Дивина та й годі! От уже як не щастить – то не щастить... Але чого тут дивуватися, все просто – мабуть, «накрилася» батарейка. Треба буде купити нову дорогою з роботи, нагадав собі й потягся за смартфоном, аби дізнатися час із сенсорного екрана.

Коли ж Богдан уздрів чотири незмигні електронні циферки 05:15 у кутику дисплея, де зазвичай висвічувався час, він зрозумів, що в світі щось перевернулося. Відшукав у списку контактів і набрав номер друга з роботи. «*Вибачте, мережа перевантажена*», – повідомив йому електронний голос телефонного оператора-автовідповідача. Схопив зі столу пульт і уві-

---

¹ Тур Хейердал – норвезький мандрівник та науковець-етнограф, дослідник культури та походження різних народів світу: полінезійців, індіанців, жителів острова Пасхи. Вважається одним із найвідоміших мандрівників та популяризаторів науки ХХ сторіччя. Його книги і наукові гіпотези отримали всесвітнє визнання, а в рідній Норвегії Тура Хейердала було названо «людиною тисячоліття».

мкнув телевізор, поклав канали – з екрана кожного на нього дивилась статична заставка з написом: «*Вибачте, у нас технічні проблеми*». Усі чомусь вибачалися. Спробував зайти в мережу Інтернет, та жоден сайт навіть не починав вантажитися. Хоч тут не вибачаються. Визирнув у вікно, сподіваючись побачити апокаліптичну картинку нашестя іншопланетян, зомбі чи сусідів, що перетворилися на упирів. Нічого. В прямому сенсі – нічого. Тому що на його трамвайну колію, схоже, сьогодні не виїхав жоден трамвай, та й людей на зупинці теж не видно...

Богдан схопив куртку і вискочив з дому. За мить повернувся, відчинив кватирку (завжди залишав її прочиненою для Грубаса – а раптом щось станеться і він, Богдан, уже ніколи не повернеться додому – не вмирати ж котів голодною смертю...). По тому грюкнув хатніми дверима, збіг східцями на перший поверх, роззирнувся у дворі. Порожньо. Минувши свою бічну вуличку, Богдан опинився на головній площі міста і... завмер біля юрмища людей, що стояли і розгублено дивилися на міську Ратушу з годинником, час на котрому зупинився чверть на шосту.

Схоже, сьогодні чверть на шосту зупинилися всі годинники на Землі.

Розділ II

Світ без часу

Натовп біля Ратуші щільнішав – люди надходили й надходили – перелякані, спантеличені, заскочені. Трясли своїми наручними годинниками – усіма як один зупиненими, шукали бодай когось, чий годинник показав би для них час.

– Не підкажете, котра година? – тільки й лунало звідусіль.

Ніхто не міг підказати. Усі годинники завмерли рівно чверть на шосту. Час зробився на вагу золота.

– Що сталося? – друге запитання, з котрим перехожі кидалися одне до одного.

Чинна влада розводила руками. ЗМІ вичікували. Ратуша мовчала. Ніхто не знав, що сталося.

– То що ж робити? – врешті хапалися за голову.

Ніхто не знав, що робити. Мобільний зв'язок обвалився – так багато людей одночасно телефонували комусь, аби спитати, котра година, що мережа не витримала. З часом обіцяли відновити, однак треба було щось придумати з тарифікацією дзвінків, – без годин, хвилин, ба навіть секунд мобільний зв'язок не міг існувати. Телебачення ніби випарувалося – кожен, хто у пошуках відповіді хапався за пульт і вмикав телевізор, бачив лише зернисті шиплячі екрани, іноді знайому заставку «Вибачте, у нас технічні проблеми», і жодних новин, жодних екстрених повідомлень... Інтернет пішов туди ж – коли людство нестримним потоком ринуло до віртуального простору, сайти та соціальні мережі луснули, як мильні бульбашки. На мить постала тиша, якої Земля не знала з часів вимерлих динозаврів.

А потім усе прокинулося, завирувало – люди збивалися у натовпи, кудись бігли, їхали та йшли, бо гуртом не так страшно, та й можна з кимось поговорити. Незабаром з'ясувалося, що їхнє містечко не самотнє у своєму безчассі – те саме спіткало Київ, Варшаву, Лісабон, Берлін, Лондон, Париж, навіть Нью-Йорк, Мехіко, Оттава та Сідней не знали, котра година.

В одну мить по всьому світу зупинилися годинники. Чверть на шосту за київським часом.

Здавалося, людський світ перетворився на довжелезний пасажирський потяг, що зійшов із рейок, – спочатку у провалля полетів перший вагон і потягнув за собою решту – іграшковими кубиками вони нагромаджувались один на одного, трошилися, ламалися й деформувалися, аж доки не утворили купу брухту, з котрої до неба здіймався сивий дим. Ніби й дрібничка – втрата годинникового часу, але на хвилинах, годинах та секундах виявилось так багато зав'язано у звичному житті, так багато заплановано, що враз усе полетіло шкереберть.

Містяни кинулися у майстерні до годинників, трясли гарантійними талонами, вимагали ремонтів та надії, благали повернути час. Але чи то минулої ночі трапилась якась усе-світня годинникова афера, чи то всі годинники якимсь чином змовилися між собою, та ніхто з них не спромігся полагодити жодного годинника – механізми для вимірювання часу просто фізично відмовлялись запускатися. І нехай би вже просто старі кварцеві чи механічні часоміри вийшли з ладу – але ж ні! – новітні електронні пристрої теж завмерли циферками чверть на шосту. Ніби хтось прокляв їх. На земній кулі не залишилося жодного годинника, здатного показувати час.

В одну мить увесь світ зробився неповносправним. Годинниковий час був йому ніби відсічена кінцівка, без котрої слід навчитися жити. Звикнути жити. Та соромитись не було чого – усі довкола такі, з відсіченою кінцівкою. Усі однакові. Здавалось, якби тут зненацька зустріли людину зі справним годинником, її просто роздерли б на шматки, така довкола стояла лють та нетерпимість, допоки люди намагалися зрозуміти, що робити без годинникового часу...

«Шановні громадяни! – нарешті сплигло тривожне чорно-біле повідомлення на всіх телеканалах. – Стався тимчасовий технічний збій, пов'язаний із роботою годинників. Поки що достеменно невідомо, чим спричинений даний збій, але фахівці з усього світу працюють над усуненням цієї проблеми. Просимо зберігати спокій та утриматися найближчим часом від поїздок та подорожей. Стежте за наступними повідомленнями».

Далі ефір заповнили старими серіалами та повторами футбольних матчів. Схоже, ніхто не знав, що насправді сталося. І це лякало найбільше. Замість того щоб слухняно сидіти перед екранами своїх телевізорів, утримуючись від поїздок та подорожей, люди висипали на вулиці, обмінювалися новинами, шукали рідних та друзів. То тут, то там виникали стихійні мітинги, що вимагали від розгубленого уряду пояснень і негайного повернення годинникового часу.

І можновладці пообіцяли, що повернуть час. Терміново зібрали найкращих фахівців годинникової справи, пробували конструювати нові хронометри, усе старанно робили, як належить, та жоден пристрій не зрушився стрілками, не змигнув циферками, хай то був коштовний «швейцарець» в єдиному екземплярі вартістю у сотні тисяч євро чи його дешева піратська копія за кілька баксів. Навіть атомний годинник, що за ним зв'язався час у всьому світі, вийшов з ладу. Не працювали секундоміри. Рухався хіба пісок у клепсидах, але такі «годинники» не показували часу, хіба фіксували окремі його відтинки. Та й де взяти піскових годинників на всіх? Вони давно вже зробилися раритетами, останні екземпляри котрих зберігалися в музеях, наукових лабораторіях та приватних колекціях. Людям були потрібні справжні годинники. Але закони фізики чомусь більше не мали влади над годинниковими механізмами. Все залишилось на своїх місцях, просто якоїсь миті світ позбувся можливості рахувати час. Жоден науковець не зміг пояснити, що насправді трапилося, навіть славетний Стівен Гокінг² затаєно мовчав, хоч його публічного виступу світ очікував найбільше. Ніби фізично скалічений, позбавлений мови і прикутий до інвалідного візка науковець був зобов'язаний виправдовуватися перед усім людством за збій у законах природи чи... за помилку Бога (різні побутували версії). Але Гокінг, схоже, не поспішав із поясненнями. Або він так само не уявляв, що сталося, або ж уже просто фізично не мав змоги спілкуватися зі світом – казали, здоров'я геніального вченого з кожним днем погіршується, він навіть замислюється про евтаназію. Репортери та представники годинникових брендів удень і вночі чергували під будинком Гокінга, аж доки його рідні зі сльозами на очах не попросили всіх піти.

– Стівен не може вам повернути час, пробачте, – так вони сказали перед тим, як зачинити двері перед самісіньким носом непроханих гостей.

ЗМІ переключилися на інших експертів (залишивши на даху будинку навпроти чергового репортера – якщо Гокінг помре, їхнє бюро новин має першим про це дізнатися), а годинникові бренди розгублено завмерли – хтось просто викреслив їх із життя.

У швейцарському офісі компанії Rolex, заснованої в далекому 1905 році німцем Гансом Вільсдорфом, уявлення не мали, що робити з понад півмільйоном коштовних годинників, котрі компанія стабільно випускала щороку. Престижний годинниковий бренд Girard-Perregaux мав іще давнішу історію – його було започатковано 1791 року, і це саме їхні інженери винайшли

---

² Стівен Гокінг – видатний англійський фізик-космолог, автор знаменитої книги «Коротка історія часу. Від великого вибуху до чорних дір», що побачила світ 1988 року і розійшлася у кількості понад 10 млн примірників, витримавши двадцять перевидань англійською та сорок перекладів. «Корифей фізики, один з небагатьох теоретиків, що, можливо, от-от розгадає задум Божий», – писалося про Гокінга у ЗМІ. Також учений відомий тим, що вже багато років бореться із невиліковною недугою: ще в юному віці у нього з'явилися ознаки бокового аміотрофічного склерозу, які призвели до незворотного паралічу. Після операції на трахеї 1985 року Гокінг втратив здатність і говорити. Друзі подарували йому синтезатор мовлення, який було встановлено на його візку і з допомогою якого Гокінг може спілкуватися з людьми. Незважаючи на тяжку хворобу, Стівен Гокінг веде активне життя – він був двічі одружений, має трьох дітей та посаду Лукасівського професора математики у Кембриджі (триста років тому цю посаду обіймав Ісаак Ньютон).

перший кварцевий механізм з пульсацією 32 768 Гц, котрий і став міжнародною нормою для кварцевих годинників усього світу. Тепер кварцеві годинники мовчали. Як і механічні годинники швейцарської марки Blancpain, чия історія розпочалася ще 1735 року з сільського годинникаря Жан-Жака Бланпа. Усі їхні годинники були механічними, усі збиралися винятково вручну, усі як один тепер завмерли. Сотні тисяч коштовних годинників преміум-класу водномить вирушили на смітник. Така ж доля спіткала й п'ятнадцять тисяч годинників Audemars Piguet, кожен з яких був зібраний вручну й позначений унікальним номером та підписом майстра.

Не минули важкі часи й компанію Chopard, названу ім'ям свого засновника Луї-Улісса Шопара, що починав із виготовлення кишенькових годинників на ланцюжках далекого 1860 року в містечку Сонвіїє. Щоправда, перш ніж позбутися знаменитих годинників Chopard з «плаваючими діамантами» (коштовні камені вільно рухалися між двома сапфіровими циферблатами), їхні власники виколупували з годинників діаманти. Так само нівечились і наручні годинники Patek Philippe – ще одного швейцарського бренду, що зазвичай очолював рейтинги годинникарів. Ціна виспаних коштовностями хронометрів стартувала від десяти тисяч доларів, тепер же вони не коштували нічого. На щастя, поляк Антоній Патек і француз Адрієн Філіпп, що заснували цю компанію у позаминулому сторіччі, вже не застали такого неподобства.

Годинникова компанія Bradley теж уявлення не мала, чому зупинилися хронометри. Адже їхня гордість – наручний годинник Know-how Bradley був створений із благородною метою. Магнітний механізм з двома сталевими сферами, котрі рухались канвою у титановому корпусі й займали позицію поточної години і хвилини – до цього дива достатньо торкнутися кінчиком пальця, аби дізнатись час, навіть не дивлячись на циферблат. Годинники для сліпих. Навіть вони завмерли у пору безчасся.

Торговельна марка WeWood також керувалась благородною метою, конструюючи свої годинники з натуральної деревини екзотичних порід. За їхніми словами, самі вони ніколи не вирубували дерев, а використовували непотрібні залишки лісопилень та великих деревообробних концернів. Та ще й за кожен проданий годинник висаджували дерево, що підтверджувалось відповідним сертифікатом, який оформлювали при купівлі.

«Насправді помер не час, – сказав у своїй прощальній промові генеральний директор WeWood. – Померло добро, яке ми несли світові».

Іншим брендам пощастило менше – їх не просто позбувалися, їх робили винними. Власники годинникарні Mr. Jones Watches кляли себе за дешевий фаталізм, яким необачно захопилися напередодні годинникового кінця світу. Бо це ж вони нещодавно випустили модель The Accurate, стрілки в котрій виконані у вигляді фрази *«Пам'ятай, що помреш»*, та ще й дзеркальний циферблат зробили, щоб жоден покупець не мав сумніву, до кого звертається годинник. А їхній The Decider зі змінним циферблатом з написами *«Yes»* та *«No»*, що чергувалися щосекунди? Мовляв, для того, аби допомогти клієнтам у прийнятті складних рішень, просто гляньте на циферблат свого чудового нового годинника у хвилину сумнівів та вагань! Коли зупинився час, на всіх циферблатах цієї моделі застигло слово *«No»*.

Але найбільше звинувачень і косих поглядів дісталось чотирьом друзям, котрі заснували швейцарську компанію Slow. Це ж їхні рекламні ролики закликали *«призупинити плин часу і насолоджуватись моментом»*, шойно у продаж надійшли Slow Jo – годинники з однією-єдиною стрілкою, що одночасно керувала годинами, хвилинами та секундами. З першого погляду на їхні циферблати справді складалося враження, що час зупинився. Так і сталося. То хто ж винен? Відповіді не було.

Майже одночасно покінчили життя самогубством кілька виконавчих директорів транс-континентальних годинникових компаній та один засновник. Ті, що лишилися живі, не могли пояснити розлюченим клієнтам, чому їхні брендові годинники, виготовлені в єдиному екземплярі вартістю у цілий стоток, раптом поламалися нарівні з дешевими китайськими аналогами

простих смертних – замість того, щоб іти вічно. Хіба ж вони могли сказати замовникам, що коштовні годинники потрібні зовсім не для того, аби показувати час? Час – тільки формальний привід, щоб продемонструвати статус. Начепити консервну бляшанку вартістю у двоповерховий будинок собі на зап'ястя лише для того, аби переконати оточення – авжеж, ти можеш дозволити собі такий будинок, натомість купив «бляшанку», адже двоповерховий будинок у тебе певно що вже є (особливо, якщо насправді його немає). Кожен це знав, та всі мовчали. Годинникарів завалили судовими позовами, страхові компанії повітряними кульками лускали одна за одною, не в змозі виплатити численні компенсації...

У тому, що зупинені годинники – лише початок індустріального кінця світу, люди переконалися, коли хтось спробував увімкнути пральну машинку із сенсорним таймером. Електронний час не зрушив з місця, пралка не запустилася. Те саме спіткало інші побутові прилади – сенсорні мікрохвильові пічки, мультиварки, посудомийні машинки з таймерними режимами. Вони просто «зависли», кожна їхня функція потребувала певного відтинку часу, встановити котрий відтепер було ніяк. Саме це почули мільйони власників новітнього сенсорного начиння у своїх сервісних центрах, які виявилися безсилими супроти безчасся. Працювало хіба старе добре механічне приладдя, котре від плину часу не залежало – дарма, що після купівлі нової техніки господарі збиралися винести його на смітник. Тепер не винесуть. Тепер будуть берегти як зіницю ока, аж доки знову не налагодиться серійне виробництво старомодних пралок, мікрохвильовок, холодильників та електрочайників... Але й тут виринули чергові незручності. Технологічні процеси на виробництві також регламентувалися годинниковим часом – виробничі інструкції передбачали чіткі часові норми для кожної, навіть найдрібнішої операції, відступатися від котрих було не можна. Тож в одну мить зупинилися усі фабрики й заводи світу – час паралізував їх, ніби укус велетенського отруйного павука.

Та це були дрібниці порівняно з масовим колапсом, що спіткав транспортну мережу, де все трималося на часовому розкладі. У містах-мільйонниках не запрацювали метрополітени, наземний транспорт теж не зміг вийти на маршрути, міжміські сполучення так само виявилися знерухомленими. Не вирушали і не прибували потяги (диспетчери зупинили їх у дорозі – аби не сталося зіткнення на залізничному полотні), не сідали і не злітали літаки – а ті нещасні, яких світ без часу застав у небі, кружляли над аеропортами, благаючи дозволу на посадку. Авіадиспетчери сивіли – як і де посадити одночасно стільки літаків? Шість пасажирських «Боїнгів» упали і розбилися – у них скінчилося пальне просто в повітрі. Ще кілька чартерів зіткнулися у небі і впали уламками на житловий масив (у диспетчера, який їх вів, стався серцевий напад за хвилину до авіакатастрофи). Кожен опинився там, де його застав світ без часу. Найближчі та найрідніші загубилися один для одного. Мобільного зв'язку, Інтернету й повноцінного телебачення досі не було – не можна було здзвонитися чи списатися у соцмережах, побачитися у скайпі. Суспільство, котре перемістилося у віртуальний простір і там проживало свої дні без відриву від комп'ютерних ігор та електронної роботи, тепер просто не уявляло, що робити. Це що ж, тепер доведеться з усіма спілкуватися особисто? Чи як там чинили наші пращури у дрімучому ХІХ столітті? Писати листи красивим почерком із вензелами й відправляти голубиною поштою? Люди були схожі на сліпих кошенят, викинутих жорстокими господарями на вулицю. Міста біліли клаптями оголошень на кожному кроці: шукали тих, хто не повернувся додому. Родичі пасажирів, що зависли в небі, гуртом окупували аеропорти, вимагаючи повернути їм своїх – живими і неушкодженими. І це було чи не єдине, чого ніхто пообіцяти їм не міг. На світанку хтось невидимий і незбагнений вимкнув час для усього світу.

Жодна країна не виявилась до цього готовою. Усі вони були готовими до будь-яких стихійних лих чи катаклізмів – повеней, пожеж, землетрусів, танення льодовиків, атомних вибухів, нападу іншопланетян... Тільки не до втрати годинникового часу. Це було занадто про-

сто, аби про нього бодай хтось замислився, й занадто складно, щоби в одну мить передбачити усі можливі наслідки. І тоді почався справжній хаос.

Крамниці враз спорожніли, населення спускало свої заощадження на закупівлю найнеобхідніших речей – сірники, сіль, питна вода, консерви тривалого зберігання, елементарні засоби гігієни, ліхтарі та батарейки. Курси валют ніби показалися, умить підскачавши до критичної позначки; відповідно, на все миттєво зреагували ціни. Та це тільки підігріло купівельний азіотаж – люди живою рікою ринули у торговельні зали супермаркетів, хапали з полиць уже все підряд, тягли додому, без огляду спустошуючи свої кредитки, – наприкінці світу ніхто не рахуватиме боргів. Банки масово блокували картки. Підприємства закривалися, люди сотнями, тисячами втрачали роботу. Крадіжки й пограбування стали звичною справою (полювали переважно на харчі, вириваючи у людей просто з рук пакунки із логотипами продуктивних супермаркетів). Школярі й студенти не ходили до навчальних закладів – а як ходити, якщо не знаєш, о котрій годині починається і закінчується твій час? Як ходити, коли не знаєш, чи прокинешся завтра? Якщо так просто з людського світу забрався час, хтозна, що може зникнути далі? Повітря? Вода? Земля? Чи... люди?

Фаталісти казали: буде кінець світу. Час то лише початок, на черзі – здійснення усіх біблійних пророцтв – нищівні пожежі, повені, нашестя осатанілої сарани...

Оптимісти сподівалися: будемо жити вічно. Якщо зупинилися рукотворні годинники, то й біологічні не зрушать з місця, не стане старості, хвороб, кожен залишиться у тому віці, якого наразі досяг, такий собі ідеальний світ...

Ті, що звикли називатися реалістами, відкидали обидві версії. Казали: це тимчасовий збій, треба гуртуватися, шукати вихід, продовжувати спроби конструювання нових годинників, усе мусить стати на свої місця, не може бути світу без часу. Якимсь пережили календар майя і з цією халепою упораємось!

Та ніхто не міг пояснити, що насправді відбувається. Кінець світу уперто не наставав, повеней та пожеж було не більше, ніж зазвичай, популяція сарани теж плодилася в міру своїх природних можливостей, люди старіли, хворіли, помирили, як і раніше... біологічні годинники, вочевидь, зупиняться не збиралися. Все нібито було, як завжди, просто ніхто не знав, котра година і скільки хвилин. Знаходилися, звісна річ, і дзигармайстри, котрі й далі намагалися зробити бодай якусь подобу годинника – щиро вірили, що саме їм судилося повернути людству його втрачений час, але... новостворені годинники так і не запрацювали, ніби хтось силою утримував їхні стрілки на місці. Електронні теж не бажали рахувати час. Сонячні показували, котра година, доки небокраєм рухалося сонце (то тут, то там на будинках, а то й просто на асфальті були нашкрябані крейдяні циферблати – люди «конструювали» собі сонячні годинники), та надходила осінь – час похмурих дощових днів, а ще були ночі – коли небо вщерть затягнуте брудно-сизим лахміттям хмар, що й рятівник-місяць не прозирає...

Насправді час нікуди не подівся. Це було зрозуміло з того, як завше невідворотно ніч відповзала до якогось лише їй відомого виміру (аби перебути день), поступаючись місцем ледачому, напівсонному світанку. З того, як ранок непомітно, крапля за краплею, переливався у день, а опісля до вікон вкотре підступали волохаті сутінки.

І звісно, невблаганно наближалась осінь.

Розділ III

Осінь

...Богдан повільно сунув вулицею – стомлений, голодний, злий. До роботи він сьогодні знову не дістався – транспорт так і не запустили, а йому було на інший кінець міста, автівки він не мав. Зателефонувати теж ніяк – мобільний зв'язок досі не відновили. Треба вертати додому. Годі дивитися на переляканих людей довкола, на схарапуджене місто, просякнуте їхніми страхами. Ні, додому. А раптом Мира повернулася?

Якщо вона вдома, вони разом приготують вечерю (точніше, приготує він – Мира його просто надихатиме), повечеряють, візьмуть Грубаса до себе на ліжку, залізуть усі троє під теплий вовняний плед і будуть просто мріяти. А мріям не потрібен час. Мрії живуть у безчассі. Не треба їм телевізора з футболом та серіалами, не треба навіть повернення соцмереж із їхнім штучно вигаданим життям, не треба часу.

Тільки вони троє – хлопець, дівчина і кіт. Якби вона повернулася. Чого йому раніше це на думку не спадало? Богдан пришвидшив крок. Здійнявся колючий порив вітру, хлопець зіщулювався, підняв комір куртки, роззирнувся. Ця самотність така осіння...

А що, як годинниковий час зник не випадково?

...Маленьким хлопчиком він завше дивувався, як то влаштовані годинники, міг довго розбирати і роздивлятися котрийсь із них, дорослі навіть жартували – бути малому годинникарем. Його батько був годинникарем. А шестирічний Богданко уявляв себе маленьким жителем великого складного механізму, дозволяючи своїй уяві вільно вести його за собою, – крокував коліщатками, видирався на великі шестерінки, з ніг до голови вимашчувався у мастилі... А потім повертався у реальний світ, і так йому хотілося сконструювати власного годинника, такого хитромудрого та незвичайного, щоб усі просто очманіли. Він навіть потай малював годинники зсередини останніх сторінок своїх шкільних зошитів, один химерніший за інший – у вигляді замків, колоній чи й цілих світів, які належали тільки йому – своєму володарю, своєму годинникарю, котрий міг, коли забажає, зупинити час і знову зрушити його з мертвої точки відліку. Бути маленьким усемогутнім божеством – хіба не казка? Дарма, що дорослі сварили його за ті розмальовки – потай вони пишалися, що в малого є велика мрія...

Годинникарем він не став. Якось загубилася ця дитяча мрія у вирі нестримного дорослішання, та й хто б то з доброї волі у наш час мріяв би працювати годинникарем... Усі прагнуть вивчитися на економістів, менеджерів, юристів... перекладачів – словом, працювати головою, а не руками. Нічого не створювати, натомість мати все. Переливати з пустого в порожнє. Десь так він мислив у хвилини найтяжчої безнадії, коли його чарівні дитячі сни перетворилися на зловісні дорослі кошмари, де він був уже не володарем, а безпорадною піщинкою, що застрягла у жорнах велетенського годинникового механізму, який перемелював час... А тепер – де він, той час? Де секунди, хвилини, години, дні, місяці? Однієї ночі усі показники плину часу дивним чином шезли з людського світу. Як поспішати на роботу? Призначати побачення? Планувати свій день, урешті-решт?

Як рахувати час, прожитий без Мири?

Того дня вона не повернулася. Він піднявся східцями до своєї найманої квартири, двічі повернув ключем у замковій шпарині, затамував подих, прислухаючись – ось-ось почує тупіт босих ніг, які щодуху біжать до дверей, так Мира його зустрічала.

Цього разу Богдана зустріла суцільна тиша. За дверима – невдоволений Грубас (знову його залишили на цілий день самого), порожня кімната, протяг з відчиненої кватирки приви-

дом шугнув до дверей, а так – нікого. Богдан насипав котиськові сухого корму, змінив йому воду у горнятку, відчинив холодильник і взявся до готування вечері.

Що ти хочеш на вечерю, Миро?

Знову він думає про Миру. Тільки тепер відкілясь узялася якась незрозуміла болюча злість на неї, ніби дівчина була зобов'язана Богданові щодень прокидатися поруч нього, накрити йому стіл до сніданку (хоч він і не снідав зазвичай, пив саму лише каву), проводити на роботу, зустрічати вдома надвечір. Нормальні людські бажання. А вона... Ні, ну а що? Дуже відповідальний учинок – підібрати з вулиці kota і лишити його на Богдана. А якби у них були спільні діти? Теж залишила б?

*Осінь краде тепло й ховає до своїх кишень
, а потім роздає його щасливим закоханим,
залишаючи холод у серцях одиноких,
вона не дарує їм солодких подихів
і смажить, мов шашилик, ті самотні душі,
яким не дісталось у цьому світі нічого,
окрім хмарного неба і мрій за ґратами,
хочеться інколи говорити до осені матами,
а виходить лиш пошепки, і то голос зникає
десь серед шереху листя і криків перелітних птахів,
восени так хочеться яскравих насичених снів,
а отримувеш лише жахливі й незрозумілі драми,
в котрих якщо ти, то не тебе кохають...*

Дефіцит осені в крові лікується та цигарками...

...Кинув готування тієї вечері, сів біля прочиненої квартирки і викурив свою першу й останню цигарку – з її забутих. Ніби на згадку про неї. Бо Мира курила їх, не рахуючи, – особливо коли нервувалася, могла викурити цілу пачку за вечір, хоч таке бувало й нечасто. Він постійно просив її кинути цю паскудну звичку – мовляв, їй же народжувати дітей, а вона ще більше нервувалася і курила. Але йому подобалося, як пахне її волосся після цього – дошем, екзотичними фруктами і цигарками. Звідки у її волоссі завжди брався дощ? Хтозна. Можливо, вона постійно носила його з собою, як невидиму шовкову стрічку... А от фрукти – запросто, якось вона зробила перед сном маску для волосся із бананів, папаї та соку лимона, замішавши усе те оливковою олією; маска збилася на суцільну кашу, і Богдан мусив півночі вичісувати з Мириного волосся шматочки фруктів, а вона плакала, сміялася і курила. То був один з їхніх найкращих вечорів разом.

От би назад у той вечір! Це безчасся вкупі з порожнечею зводять його з розуму. Мира. Того ранку вона пішла, бо вони посварилися через якусь дрібничку. Але – посварилися уперше, досі ніхто ні на кого жодних прав не заявляв, обіцянок не давав і не отримував. Щоправда, перед тим як вона пішла (і перед тим, як, власне, сваритися), Богдан пропонував їй зостатися в нього назавжди, або на скільки сама захоче (він чомусь був певен, що це назавжди). Вирвалося якось після сексу.

– Мені треба пройтися. Я скоро повернусь, – Мира мовчки підвелася, одягнулася і вийшла з дому. Він щось гукнув їй навздогін, вона огризнулася, але Богдан не розчув слів. Тільки грюкнули двері. Більше він її не бачив. Точніше, не поспішав бачити, усе чекав, що сама повернеться, вона й раніше час від часу зникала. Цього разу не повернулася. А потім зник і годинниковий час. Саме тоді Богдан зрозумів, що вона вже ніколи не переступить поріг його дому.

Він зробив помилку – схотів прив'язати її до себе назавжди. Мира не любила цього слова. Тож вона більше не прийде. Шукатиме собі інші притулки, інших чоловіків. А він навіть не знав достеменно, хто вона – де живе, де навчається чи працює. Хто її батьки? Яке в неї прізвище? Чи має вона минуле? Точніше, майже не цікавився, а Мира особливо й не розповідала. Говорили переважно про нього та його роботу, його звички та уподобання, його мрії на майбутнє, його все. І що тепер?

У нього є лише її старий номер телефону. Він би їй подзвонив, точно подзвонив би, хай і знову почує чужий непривітний голос на тому кінці дроту, але ж телефони... не працюють. Саме тепер, коли вони потрібні не для дріб'язкових розмов ні про що, а для найважливіших слів.

Віконною шибкою поповзли перші краплі дощу. Богдан вийшов на балкон, причинив за собою двері. Проте швидко повернувся назад – зимно. А от Мира ніколи не мерзла, для неї не існувало поганої погоди. І колись вони любили довго гуляти містом, навіть під дощем. Було так незбагненно добре і трохи сумно, ніби передчувалося – усе це ненадовго, мине й не озирнеться. І минуло. Навіть дощ без Мири якийсь колючий і холодний, під ним більше не хочеться гуляти, забуваючи про час...

Одного разу під час такої прогулянки Мира обмовилась Богданові про фільм-апокаліпсис, де людський світ заповся в безодню темних віків через те, що одного дня люди прокинулися... без почуттів. Уся любов світу зникла за одну ніч, коханці з подивом дивилися одне на одного, не в змозі зрозуміти, як опинилися в одному ліжку, батьки «забували» власних дітей у школах та дитсадках, брат пішов зі зброєю на брата... Здається, вони з Мирою навіть дивилися цей фільм наступного вечора, на диску, узяли в старезному кінопрокаті на розі вулички. І головна героїня була дуже схожою на Миру. То, може, в тому фільмі й криється розгадка?

Богдан подумав про нього десь за два тижні після зникнення Мири. Тоді він ще на щось сподівався, тож щодуху помчав у старий, дивом уцілілий кінопрокат, аби відшукати той диск. Бо вони його точно повернули, обміняли на «Останнє кохання на Землі»³ (Мира обожнювала фільми про кінець світу). А попередній фільм із дівчиною, схожою на неї... Богдан навіть назву його пригадує: «Наприкінці світу». На щастя, крихітний кінопрокат з пошарпаними стінами було відчинено. Нікому не потрібні відеодиски та касети, як і раніше, акуратно розкладені полицками. Богдан тоді перевів подих і з ходу випалив літньому чоловікові за прилавком назву фільму.

– «Наприкінці світу»? – статечно перепитав господар у старомодному брунатному костюмі та смугастій краватці-метелику – поважний знавець та поціновувач кіномистецтва. – Даруйте, пане, але такого фільму не існує, ніхто й ніколи не знімав такий фільм...

– Не може бути! – вигукнув тодішній Богдан. – Я... ми з моєю дівчиною дивилися його, а потім обміняли на «Останнє кохання на Землі»!

– Так, пригадую, як виписував вам «Останнє кохання на Землі». Це був перший і єдиний фільм, який ви взяли і, до речі, так і не повернули у мій кінопрокат.

– Я поверну, але чекайте... це що ж виходить, «Останнє кохання на Землі» існує, а фільм під назвою «Наприкінці світу» – ні?

– Саме так, мій пане, – відказав господар кінопрокату.

Але Богдан так чітко пам'ятає кожен кадр! Ніч перед світанком, коли з людського світу зникли почуття, принесла не лише всезагальну байдужість, несприйняття й невпізнання,

---

³ «Останнє кохання на Землі» (оригінальна назва «Perfect Sense») – драматичний фільм-апокаліпсис, знятий 2011 року англійським режисером Девідом МакКензі з Евою Грін та Юеном МакГрегором у головних ролях. Стрічка оповідає історію двох закоханих на тлі розгортання невідомої епідемії, коли у різних країнах, на всіх континентах у людей спочатку зникає нюх, потім смак, далі слух, зір і дотик – поволі людство втрачає усі п'ять своїх органів чуттів. Слоган фільму: «Що залишиться, коли світ позбудеться всіх відчуттів?»

декому вона врятувала життя. Тим, чия любов зосталась нерозділеною. Ось на екрані хлопець, що видерся на перила мосту після сварки з коханою дівчиною. Він навіть не вагається – ще мить, і каменюкою полетить униз. Та раптом усе змінюється. Туман щезає з погляду хлопця, його обличчя більше не перекошене від болю. Він здивовано озиряється, легко зістрибує з поручнів мосту і йде у справах.

Наступний кадр: дівчина, котра так само вирішила звести рахунки з життям через нещасливе кохання. Ось вона роздягається й опускається у ванну, наповнену теплою водою, бере до рук гостру бритву і збирається перетяти собі вени. І тієї миті, як хлопець здивовано зістрибує з перил, щось у свідомості цієї дівчини так само клацає, вона шоковано дивиться на лезо бритви, яке тримає за міліметр від свого зап'ястка, і відводить руку. Натомість вона спокійно поголить ноги, зробить педикюр і, як завжди, «при параді» вибереться з дому. Дорогою побачить того хлопця з мосту, на мить вони навіть зустрінуться поглядами, але біль уже не гризтиме їхні серця, хоч якусь годину тому вони ледь не вкоротили собі віку одне через одного. Скільки ж мук вони завдали й зазнали у тій, іншій реальності, де ще жили кохання, ненависть, ревності та страх бути покинутим? А тепер навіть не впізнають одне одного.

«Розкішні ніжки!» – усе, що зараз подумає про неї хлопець (коротка спідничка й туфлі на високих підборах зробили свою справу).

«Шикарний торс!» – єдина нова думка дівчини, адже чорна футболка, наче друга шкіра, туго облягає рельєфні м'язи незнайомця...

У наступному кадрі ці двоє вже будуть у ліжку, та єднатиме їх лише тілесний потяг, про жодні почуття більше не йтиметься в переінакшеному людському світі. Люди стануть секс-гурманами, хороший секс буде прирівнюватися до вишуканої вечері від шеф-кухаря найкращого ресторану. Такий секс приносить естетичну й чуттєву насолоду, але кому спаде на думку від цього шаленіти: стрибнути з мосту чи перетяти собі вени? Нікому. То ж тільки їжа. Це ж тільки тіло.

Щоправда, той хлопець чимось схожий на Богдана (якби Богдан пішов у спортивний зал і трохи підкачався), а дівчина справді віддалік нагадує Миру – хіба що Мира не носила таких височенних підборів, та й загалом видавалась меншою на зріст, аніж та, «кіношна», дівчина... А в усьому іншому – просто викапані копії героїв фільму. Що, як і вони з Мирою бачили одне одного у місті без часу мільйон разів, просто не впізнали, не зауважили, бо нова реальність цілком спотворила їхнє світосприйняття?

Здається, дощ уже скінчився. Хоч яка різниця? Богдан знову визирнув у вікно, зупинив погляд на закоханій парі, що в примарному світлі ліхтарів крокувала нічною алейкою, міцно тримаючись за руки, ковзнув очима по їхніх обручках, котрі тьмяно зблиснули у напів-темряві...

...*Як?* – промайнула зла непрохана думка. – *Як ви так можете? Як вам вдалося?*

У нього жодного разу в житті не дійшло до шлюбу, стосунки танули в його руках, стікали водою між пальців, він умів зводити їх нанівець.

– Тобі просто не потрібна жінка! – кричала під час останнього з'ясування стосунків котрась із його дівчат. – Ти не створений віддавати!.. Ти – порожній...

Мира так не казала. Вона просто мовчки пішла, коли зрозуміла, що він порожній.

Розділ IV

Кохати і кохатися

...Так солодко кохати у шістнадцять, так легко зізнаватися у почуттях, удвічі палкіше вгамовувати свою спрагу поцілунками, відпускати крила одні на двох. Дарувати нездійсненні обіцянки, у думках віддавати життя одне за одного, мучити і мучитись надуманими образами й нестерпними ревностями, доводити до відчаю скаргами та звинуваченнями і віддаватись до останньої краплини у примиреннях. Так солодко літати вдвох, відчувати себе небожителями, не думати про час, відвойовуючи у нього кожную мить, щоб довше побути разом. А потім твоя половинка кудись зникає, забравши твій розум, твій спокій і твої крила, а ти залишаєшся наодинці з вашими спільними спогадами, такий земний, самотній і спустошений.

...Так легко кохати у дев'ятнадцять, коли ти вільний, без особливих планів на майбутнє і без зобов'язань. Просто бути поруч, без обіцянок та умовностей. Насолоджуватись одне одним без почуття провини. Так само легко відпускати і з головою пірнати у нові стосунки, в яких закохуватись по-новому. Без зайвих думок дарувати одне одному щастя, отримуючи більше, ніж вкладаєш. Витратити час на когось без жалю, адже цей хтось дарує свій час тобі у відповідь. Не зважати на час узагалі, бо ж будуть інші коханці, і для них він теж знайдеться.

...Так боляче кохати на межі близько тридцяти, так важко миритися з її звичками, її істериками з плачем та биттям посуду. Так складно дізнаватись, що у неї на душі. Пече вогнем у скронях її минуле. Подумаєш, скільки рук обіймало її плечі, скільки вуст торкалось шкіри, скільки пальців пестило волосся, – і вішаєш собі петлю на шию. Так довго будувати наново мости й фундаменти, щоб стосунки ставали міцнішими, не розвалилися після чергової сварки. І жити тільки майбутнім, твого, її, ваших дітей. Рахувати кожную годину, день і рік, прожиті разом. Пам'ятати усі важливі дати, усі річниці й забути у часі про себе взагалі.

...А чи існує кохання в сорок, п'ятдесят, вісімдесят і перед смертю? Чи може хтось на останньому подиху сказати, що закоханий? Який термін придатності у кохання, скільки часу потрібно, щоб воно згасло чи розгорілось наново? Час – безликий, як і кохання. І тільки ми можемо дати їм обом свої обличчя.

По життю Богдана встигло потоптатися чимало дівчат, як по новенькому пухнастому килимку біля дверей. Хтось витер тут старі черевики, вимазані у болоті, хтось обережно роззувся, хтось залишив чорну мереживну панчошу чи загубив набійку від нових рожевих босоніжок. Але килимок щоразу доводилось усе ретельніше витріпувати, все більше бруду застрягало в ньому, та й міль проїдала час від часу, тож він був поцяткований барвистими латочками, кожна з яких мала свій час і своє ім'я... Із кожною з тих особливих дівчат у нього, здавалось, було й кохання, найчастіше – нерозділене. Та щоразу – інше.

У шість років він був у захваті від войовничої Руслани, яка водилася лише з хуліганями та розбишаками і звертала увагу на неповороткого повненького хлопчика у штанях на підтяжках лише для того, щоб зробити йому чергову капость. А він млів від її уваги, це ж бо була увага! Хіба не про нього вона думала весь день, коли запропонувала іншим хлопцям вилити в його портфель пакет кефіру? Хіба не йому вона віддавала найдорогоцінніші хвили свого часу, даруючи дзвінкий сміх та веселі посмішки? Дарма, що глузуючи. Хіба не його ім'я найчастіше вимовляли її губи, рожеві та пахучі, як солодка карамелька? Дарма, що поруч з ім'ям були лише знущальні прізвиська замість добрих слів...

Перше кохання й запам'яталося таким – на межі всепоглинаючого щастя і приниження, але навіть приниження приносило йому задоволення, бо йшло від неї – його золотоволосого ідола. Але минуло кілька років, Руслана раптом розповніла і з прегарної розбійниці перетво-

рилася на невдоволене поросся, втративши усю свою войовничість та принадність. І в Богдана, який звик кохати очима, вже у шостому класі з'явився новий об'єкт обожнювання – Людмила Володимирівна.

Вчительці англійської мови було не більше двадцяти п'яти, і вона не мала звички ховати свою молодість і красу. Розпущене блискуче волосся до лопаток, вузькі короткі сукенки, що відкривали стрункі рівні ніжки, які дзвінко вистукували тоненькими підборами по шкільних коридорах. А ще від неї так приємно пахло – весною, квітами, цілим ароматним полем пахучих троянд. Тож, окрім Богдана, в Людочку – так її називали у педагогічному колективі – було закохано ще з півшколи.

Але хлопець не поспішав робити дурних учинків – на кшталт розмальовування дошки зізнаннями в коханні, дарування квітів, вирваних зі шкільної клумби, чи несміливого підсовування шоколадок, куплених за гроші для обіду. Бо на всі ці знаки уваги вчителька реагувала однаково – дякувала, голубила по голові зашарілого прихильника і просила більше такого не робити. Солодощі вона просто розгортала в класі та пригощала ними всіх охочих учнів. Тож Богдан зрозумів – для того, аби привернути увагу красуні, потрібно вигадати щось більше, ніж оті наївні подаруночки, та що там – навіть більше, ніж ідеально визубрене домашнє завдання чи додатково вивчений вірш. Йому потрібен був Учинок. Учинок Справжнього Чоловіка, який би одразу ж виділив його серед інших, зробивши вищим на голову. І, можливо, тоді вона не просто проведе своїми тоненькими пальчиками по його волоссю, а навіть поцілує в щічку. На цих думках хлопець густо червонів і біг до їдальні.

Звичка заїдати сильні емоції завжди була кращим рятівником у будь-якій ситуації. І от, під час поглинання п'ятої поспіль булочки з какао, йому в голові склався геніальний план, який він зібрався здійснити того ж дня.

На уроці англійської Богдан, як завжди, бадьоро розповів біля дошки завчений напам'ять текст, але за свою парту повертатися не поспішав. Натомість відсунув бузкову фіранку, що майоріла над прочиненим вікном, видерся на широке підвіконня і оголосив:

– Людмило Володимирівно! Я вас люблю! Але не так, як всі, а набагато більше! І я готовий довести свої слова – зараз я стрибну вниз із цього вікна! Заради вас, я... – але чи то сьогодні в нього видався невдячний день, чи зорі склалися йому інакше, та завершити свою заздалегідь приготовану промову хлопцеві не вдалося.

Богдан незграбно зачепив повненькою литкою вазон із драценою, якою так пишалася вчителька, коли ж той почав хилитися за вікно, з переляку потягнувся за ним. Напевне, п'ята булочка таки була зайвою, бо хлопець не втримався, безпорадно ухопився за бузкову фіранку, і вже в ній (як римський імператор у тозі) полетів на вулицю вслід за нещасним вазоном. Замість красивого стрибка герой здійснив ганебне падіння під істеричні крики Людочки й сміх однокласників, і таке ж непоказне приземлення на купу гнилого листя, що його нагрів двірник просто під вікнами кабінету англійської мови. Добре, що то був лише другий поверх. Згодом Богданові довелося пережити «енну» кількість виховних розмов з класною керівничкою, шкільним психологом, батьками, прохання «більше так не робити» від Людмили Володимирівни й огидне прізвисько Смітюх (бо ж приземлився на купу сміття). А ще, кульгаючи додому за два тижні після «позору», він побачив, як кохана вчителька англійської сідає в автомобіль до лисого м'язистого дядька, щось мило щебечучи йому на вухо.

На цьому Богданове кохання себе вичерпало. Він зрозумів, що більше ніколи не захоче бути дурнем через власні почуття.

Минав час. За останні роки у школі Богдан помітно витягнувся, схуд, став більше часу проводити з хлопцями на шкільному футбольному майданчику. Отримав нарешті пошану, друзів, розваги – словом, усе те, про що мріє кожен підліток. Та хлопець увесь час відчував якусь порожнечу всередині – ніби й весело йому було, і кожного вечора засинав швидко, стомлений після насиченого дня, та й прокидався з гарним настроєм, готовий до пригод і нових

звершень, але чогось не вистачало. І коли в другій чверті одинадцятого класу до них перевели Інну – він зрозумів, що знову пропав.

Інна була мрією поета – музою, як називав її підстаркуватий учитель зарубіжної літератури Борис Йосипович, прицмокуючи тонкими губами. Вона була легка, повітряна і ніжна, наче й не ходила, а літала над підлогою. Завжди в романтичних світлих сукенках – утілення істинної жіночності. Глибокі сині очі, довжелезна русява коса. І усмішка – трохи зачудована, але така лагідна й ваблива. Інна любила літературу, тож Богдан почав читати, поспіхом ковтаючи класичну поезію і прозу, щоб їй було цікаво з ним. Але коли хлопець уже з легкістю цитував Бальзака та Бодлера, Інна раптом відповіла на залицяння Івана з паралельного класу. В Івана була погана репутація, довге волосся, гітара та низький голос – від цигарок, що він курив з компанією таких самих неформалів ледь не кожної перерви біля гаражів за школою. Іван загравав для Інни щось із «Металіки» і з шиком закурив, сидючи на підвіконні чоловічого туалету, – з того дня дівчина увесь вільний час проводила з ним, а Богданові на згадку залишився лише чималий список книг у читацькому квитку та купа визубрених фраз великих поетів.

Виглядало на те, ніби Богдан ніколи не боровся за свою любов. Хоч йому здавалося – він і так робив для дівчат чимало. Терпів насмішки Руслани, літав з вікна для Людочки, вивчив безліч віршів для Інни... Але дівчата або не звертали на нього уваги, або ж діставалися іншим. Уже в університеті Богдан почав порівнювати себе з ровесниками, шукаючи в собі видимі й невидимі вади. Шукаючи причини того, що обранцем його симпатії ставав хтось інший. Він наслухався різних історій від хлопців, що вже в'янули вуха і м'якшав мозок, але жіночої логіки так і не збагнув.

...Приміром, розповідав за пивом однокурсник Славко, як можна зрозуміти дівку, яка два роки поїдом їла мозок бідному хлопцеві: хочу серйозні стосунки, родину, дітей, спільне майбутнє, а коли він надумав призупинити стосунки, щоб подумати над їхнім спільним майбутнім, – не розійтись, наголошував! – кинулась в обійми іншого. А бідака з нормального позитивного хлопця перетворився на безвільну ганчірку, яка кожного дня дзвонила дівчині, просила вибачення, клялася у коханні, серйозних стосунках, родині, дітях і щасливому майбутньому. А та «коза» уже нічого не хотіла – вона мала іншого. Де тут зрозумієш?

...Чи от, казав майже-випускник Микола, жили собі двоє разом добрих п'ять років, любилися, кохалися, а вона одного прекрасного дня заявляє, що, бачте, почуття минули, і вона в коханому бачить лише друга, а не чоловіка, і взагалі, не готова вона до сім'ї та серйозних стосунків і не знає, чи взагалі коли-небудь буде готовою. А за тиждень у соцмережах з'являються фотографії – її з новим «кавалером» – щасливі, щойно з подорожі в гори повернулися. І це та, яка на кожну пропозицію виїхати за місто торочила, що не любить подорожувати і взагалі краще вдома посидить. Не зрозумієш!

...Або ж, уяви, познайомилися з нею в компанії спільних друзів, – нервово затягуючись «стріляною» цигаркою, ділився досвідом Ростик із сусідньої кімнати в гуртожитку. Взагалі-то висока фарбована чорнявка Ельза «призначалась» його другові Денису, але Ростик знав свої сильні сторони, і вже за якусь годину Денис знічено ішов збоку, а новостворена парочка мило щебетала вдвох. Стосунки ці затяглися практично на рік, аж ось одного весняного дня Еля написала хлопцеві просто у соціальній мережі, що більше нічого до нього не відчуває, позаяк він для неї надто... сентиментальний.

Ох і розлютився тоді Ростик! То, виходить, дівчині не потрібно робити компліментів, виходить, не варто купувати їй м'які іграшки, квіти і солодоці, влаштовувати романтичні побачення, це все занадто? Потрібно стати брутальним хуліганом, який поблажливо називатиме її «мала», грубо лапатиме за груди в присутності своїх друзів і ніколи не зателефонує першим? Гаразд, Ростик прийме і такі правила! Він більше не буде гарним хлопцем, гарний хлопець потрібен хіба власній матері, а дівки хочуть поганого, отже, він стане поганим...

Наслухавшись такого, Богдан уже не знав, чого очікувати від стосунків із дівчатами-однолітками та як належить поводитися з ними (а детальних інструкцій до них не додавалося), тож на третьому курсі в його житті з'явилася Ольга. Їй було тридцять років, за плечима – невдале заміжжя й семирічний син. Жінка працювала в буфеті й сама була схожою на круглу булочку з корицею – принаймні саме корицею найчастіше пахло у студентському буфеті. Ользі дуже не вистачало чоловічої уваги, тож Богдан став її справжнім спасінням. Вона робила для нього все – влаштовувала романтичні вечери та оригінальні побачення, робила масажі і ніколи не ревнувала. Хлопець трохи розімлів від такої уваги і здався на милість жіночці, яка швидко навчила його фізичних премудростей науки під ковдрою. Та він віддавав їй себе не з любові, просто так. Богдан не хотів бути невдячним, тим більше, вона ж для нього стільки робила... А через півроку, несподівано для себе, погодився переїхати до Ольги. І отут йому довелося познайомитися ближче з її сином Назарчиком.

А в опецькуватого малого, що тільки-но перейшов у другий клас, виявилась власна думка щодо маминого «друга». Новий татко йому не те щоб не сподобався, просто хлопчина не бажав ні з ким ділити маму, адже досі вона переймалася лише його потребами і побажаннями (що приготувати на вечерю любому Назарчику, куди Назарчик хоче сходити цієї неділі – дивитися на мавпочок у зоопарку чи кататися на атракціонах і т. д.). Коли ж приходив Богдан, малого вже не питали про його бажання, а поспіхом збирали й відправляли до баби з дідом у передмістя... Тож уже наступного тижня хлопчисько потай пішов на Богдана неоголошеною війною. Перший крок на стежині цієї війни йому (сам того не сподіваючись) допоміг зробити їхній білий кіт Сніжок. Тому що саме на Сніжка вказав Назарко, коли Богдан наступного ранку виявив свої кросівки підозріло мокрими і ядуче смердючими – тхнуло від них майже так само, як зі Сніжкового туалетного лоточка, якщо там не поприбирати днів зо два...

Того ж таки дня Сніжка було ганебно етаповано до баби з дідом. Богданові не шкода було нових кросівок, зате йому ще довго стояв перед очима розпачливий погляд хвостатого улюбленця сім'ї – коли тварини не мають за собою провини, це теж дуже помітно. Він розумів, що у кросівки йому «сходив» Назарко власною персоною, котом же він легко пожертвував (авжеж, діти бувають жорстокими), проте з Ольгою цим поділитися не міг. Вона обожнювала сина й усе мріяла про той день, коли вони з Богданом по-справжньому затоваришують...

– Назарко такий милий, правда? – перепитувала за кожної нагоди і без неї. Тож на день народження милому Назаркові він подарував справжнього футбольного м'яча і... того ж дня отримав подарунком просто поміж ніг (о, малий таки забив гол!), коли ж Богдан нарешті зміг абияк розігнутися й очі йому вже не так сльозилися від нестерпного болю, він наштовхнувся на найбільш невинний погляд у світі та знічено-чемненьке: «Вибач, старий, усе ж нормально, правда?...»

– Так, Назарко дуже милий, – крізь зуби процідив надвечір Ользі, коли вони ділилися враженнями від прожитого дня. – Але в футбол він більше не гратиме.

Та справжнє пекло почалося згодом. Назарчику ні з того ні з сього раптом почали снитися жахіття. А відбувалося це так – щойно Богдан з Ольгою зачиналися в подружній спальні, малий вичікував хвилини зо три і починав несамовито верещати. Напівроздязнена Ольга зривалася з ліжка і мчала в синову кімнату. За півгодини поверталась звідти, несучи на руках заплаканого, переляканого й зовсім не тендітного, як на свій вік, Назарчика (і де тільки в неї сили бралися?), та казала, що цієї ночі дитина спатиме з ними, бо їй наснилися погані сни. Такі ночі повторювалися спочатку кілька разів на тиждень, а потім і мало не щодня – Назарчик уже навіть не просився їм до ліжка, просто приходив і влягався поміж ними, таким чином ніби розділяючи маму і чужого дядька на два світи, та ще й уночі примудрявся виштовхати Богдана на сам краєчок, а потім метким ударом правої п'ятки відправляв його у вільний політ на підлогу.

Кілька тижнів без сексу та синці по всьому тілу від щонічних падінь змусили Богдана замислитись про власне майбутнє у цьому домі. Назарко його виживав – як терпляче і наполегливо випроваджують нечисту силу, як труять шкідників, як позбуваються хвороби. Та й Ольга була не сліпа, вона бачила, як кривиться син, коли до кімнати заходить Богдан, і як нещиро він посміхається, коли той сідає з ними за стіл. Жінка довго думала і зрештою поклікала Богдана на кухню для відвертої розмови.

– Ти знаєш, як я люблю Назарчика, – почала вона, чомусь ніяковіючи і ховаючи погляд. – Ті його сни не просто так почалися. Він бачить кошмари, бо не може жити під одним дахом з тобою. Отже, і я не можу. Пробач, Богдане...

Ось так, навіть без кохання, кохання знову повернулося до Богдана своєю не найкращою частиною – і пахло від неї, як від зіпсованих сечею кросівок, хоч і боліло трохи менше, ніж тоді, коли йому м'ячем поцілили між ніг. Богдан стояв як обпльований – найперше від того, що Ольга повірила малому, який на кожному кроці маніпулював нею. Не снилися йому жахіття. Він сам був жахіттям.

Не сказавши їй жодного слова, хлопець зібрав речі і пішов. Він програв. Йому не вперше. Утім, програвати другокласнику – хай і такому розбещеному й винахідливому, як Назарко, було ще більш ганебно, аніж патлатому неформалові Івану, що колись вкрав у нього Інну, чи лисому м'язистому дядькові на іномарці, за якого згодом вийшла заміж Людмила Володимирівна.

Після Ольги Богдан зрозумів, що більше не хоче гратись у дорослу любов, та й батьком йому ставати поки що зарано, і просто замкнувся у собі. Якось навіть піймав себе на тому, що лякається, коли в нього просто хтось запитує, як справи. Тим не менш, кілька наступних років минули без стосунків, час від часу перериваючись на випадковий секс із випадковими дівчатами. Богдан закінчив університет, влаштувався на роботу, винайняв собі житло... аж раптом у його життя вкотре увійшла Вона. Точніше, увійшла вона до лікарняної палати, куди він потрапив на два тижні із запаленням легенів і щиро кляв себе за те, що за звичкою злегковажив теплим шаликом напередодні новорічних свят. Та всі його думки враз порозліталися врзнібіч, щойно до палати чинно запливла процесія студентів-медиків-практикантів на чолі з професором-отоларингологом.

Очима Богдан байдуже ковзнув по натовпу непроханих гостей і вже готовий був демонстративно відвернутися до стіни (бо ще чого – знайшли собі піддослідного кролика!), аж раптом зустрівся поглядом із нею. Вона була невеличкого зросту, мала тоненьку талію, що різьчило контрастувала з пишними грудьми (третій розмір щонайменше! – цього навіть просторий білий халат, накинутий поверх светрика і джинсів, не зміг приховати), біляве волосся до плечей та осяйні карі очі, в котрих Богдан принагідно і втонув. Більше нікого він не бачив і не чув. І мабуть, той його зачудований погляд якось відгукнувся в ній, бо дівчина зумисне затрималася біля дверей і, вже коли всі вийшли, прошепотіла до Богдана:

– Мене звуть Аліса. Я ще зайду.

Чекати її відвідин довелося цілих два дні. Богдана вже мали виписувати, та він натужно кашляв і хрипів, щоб якомога довше залишатися в лікарні. Бо як інакше він зустрінеться з Алісою? І от, коли вже імітувати недугу було несила, він побачив її з вікна. Дівчина теж помітила його і привітно змахнула рукою. З того дня вони не розлучалися, разом зустріли Новий рік у колі її друзів, а на Різдво він уже знайомився з її батьками.

Вдома її кликали «принцесою» – ще б пак, єдина і безмежно кохана дитина, красуня і відмінниця, а ще – незаймана (як і належить, бо з порядної родини). Такої дівчини у Богдана досі не було. Він і незчувся, як справа дійшла до одруження. Причина виявилася банальною

– ота її незайманість, котрою Аліса неймовірно пишалася, наголошуючи, що віддасться лише коханому чоловікові і то тільки після весілля.

На той час Богданові так уже хотілося того сексу з нею, що він, як підстрелений, помчав у РАГС подавати заяву на одруження. Дарма що його батькові Аліса з першого погляду не сподобалася. Дарма що він сам не надто подобався її родичам. Дарма що жити молодятам довелось б у неї вдома або ж у Богдановій найманій квартирці, чого не хотіла ні призвичаєна до всього найкращого Аліса, ні вся її з ніг до голови інтелігентна родина. Тож світило Богданові бути приймаком. Чи не завелика ціна за ніч із незайманою? Хоч незайманою вона була лише фізично, насправді геть усе знала про секс, нічого не соромилася і дражнила Богдана щодня з умінням та зваблівістю досвідченої шльондри.

«Незайманість – це стан душі», – сказав йому батько після ресторанної вечері з Алісою, коли вона потай під столом спустила з ніжки туфельку й узялася пестити ніжними пальчиками причинне місце Богдана – і думала, що цього ніхто не бачить.

З того дня батькові слова не йшли йому з голови. Що буде після весілля з Алісою, точніше, після феєричної шлюбної ночі? Життя у приймах? Що таке життя у приймах, він добре пам'ятав ще з часів Ольги та Назарчика. Шалене кохання до скону? Тепер він уже не знав, чи кохає Алісу, та й не казав їй жодного разу, що любить (щоразу, як йому до горла підступалися слова кохання, Богдану видавалося, що зараз десь поряд візьметься шкільне вікно з бузковою фіранкою та клятою драценою і він вилетить з того вікна, заледве комусь скаже: «Я тебе кохаю»). На диво, Аліса не вимагала жодних зізнань у почуттях, вона вдовольнилася простим «виходь за мене». А тепер ті батькові слова... Попри все батько пообіцяв, що на весілля синове прийде, й обіцянку свою дотримав.

Не прийшов Богдан. Цілу ніч йому снилися жахіття – він конав у зашморгу, мотузка хижим звіром вгризалася в горлянку, йому не вистачало повітря – ось-ось і... він прокинувся. Чи не прокинувся?

...Сьома тридцять. Аліса саме вибралася з ліжка, вона приймає ванну і думає про найщасливіший день у своєму житті.

...Рівно восьма. Вона зручно вмощується перед дзеркалом у приємному чеканні – на цю годину в неї призначена зачіска і макіяж.

...Чверть на десяту. Аліса вже готова їхати до РАГСу – вона справжня красуня у білосніжній сукні та фаті з довжелезним шлейфом, і вона ще не здогадується, що Богдан не прийде.

...Нарешті десята. РАГС. Підходить їхня черга. Аліса знервовано телефонує Богданові, вона впевнена – щось сталося, тільки б щось сталося, бо ж не може бути такого, щоб він просто не прийшов...

...Десята тридцять. Все зрозуміло. Він не прийде. Він мерзотник і остання сволота. Аліса губить весільний (дизайнерський) букет, який збиралася картинно кидати подружкам за звичаєм, перейнятим з американських фільмів, і повільно прямує до виходу. Шлейф волочиться за нею. Гості покірно розступаються, пропускаючи дівчину у весільному вбранні. А потім усі погляди спрямовуються на його батька.

Він, як і обіцяв, прийшов. Він стоїть у своєму єдиному пристойному костюмі посеред натовпу людей, ніяково стискає у спітнілих долонях носову хустинку – такий чесний і такий жалюгідний водночас – і каже, що йому дуже шкода, він правда не знає, де Богдан, а ще він каже, що поверне їм усі гроші, витрачені на весілля.

Богдан сидить у своїй найманій квартирці в самих лише трусах, сидить на ліжку, опустивши голову на руки, і не розуміє, навіщо він так зробив. Він ніби бачить усе, що відбувається у РАГСі, йому до болю шкода батька, шкода Алісу, яка ридає в салоні таткового «джипу» (такій дівчині не можна виставляти себе на посміх), шкода себе – тому що він *такий*.

За якийсь тиждень він зателефонує батькові і скаже, що *так вийшло*, спробує дібрати якихось непотрібних слів, повідомить, що він уже говорив з Алісою – усе нормально, вони

вирішили, що саме Богдан особисто має відшкодувати ті витрати на весілля, котре не відбулося. Але батько, якусь хвилину помовчавши, заперечить.

– Ні, – скаже він. – То я маю відшкодувати їм витрати. То моя провина. Бо це я виховав тебе таким, – і повісить слухавку.

Більше вони не бачилися і не говорили. Батько все сплатив. Частинами, щоправда, бо де ж він міг узяти гроші, щоб сплатити все одразу. А щойно було зроблено останній внесок, тихо відійшов – ніби то було найважливіше, що слід було завершити в житті. Його знайшли повішеним у мансарді.

Богдан стоїть під дощем під час батькового похорону (точніше, під час закопування батька в землю – самогубців ховають без церковної відправи), стоїть, тримаючи в одній руці парасолю, а іншою обіймає за плечі почорнілу з горя тітку (батькову сестру) і думає, що ось так, ось так усе закінчується, навіть не розпочавшись. Тепер він зовсім сам. Не рахуючи тітки, звісно, але в тітки є власні діти (вони понуро стоять поруч – трое її красенів-синів – ще раніше за Богдана zostалися без батька), і ці хлопці вже точно не вчинять з матір'ю, як Богдан учинив зі своїми. Єдиний син, єдина надія.

До біса все.

Розділ V

Бранці годинників

– У людей є чудова особливість – пристосовуватись. Ми можемо пережити все! Єдине, що нам не підвладно, – це наша власна смерть, лише тоді ми неспроможні щось змінити. А от смерть близьких ми цілком можемо пережити. У нас немає нічого спільного з лебідками, які, втрачаючи коханих, кидаються грудьми на скелі! Ми продовжуємо жити...

Богдан здригнувся. Ці слова, що їх вигукував просто посеред вулиці якийсь неохайний бородань, були ніби про нього. Люди довкола теж зупинились, нашорошились. За мить кілька молодиків накиннулися на промовця, звалили його на бруківку й узялися місити ногами. Богдан квапливо підняв комір куртки і рушив далі. Авжеж, він зник, пристосувався. Відсутність годинникового часу стала черговою реальністю, до якої лише потрібно як слід пристосуватися та звикнути. І всі звикали. Потроху пішов на спад продуктово-свічково-сірниковий ажіотаж, налагодилося виробництво товарів першого вжитку, біржа теж утихомирилася. Місто продовжувало дихати і розмовляти.

І життя довкола тривало. Якщо вдавати, що нічого не сталося, можна було спокійно прокинутися від сонячних променів, випити звичну філіжанку міцної кави, що прожене залишки сну, одягнутись і піти на роботу (у кого ще залишалася робота). Коли виходиш на вулицю, опиняєшся серед людей, більшість котрих так само, як і ти, вдають, що нічого не змінилося. Ті самі обличчя довкола, ті самі посмішки й плітки про фарбовану білявку з сусідньої кав'ярні, яка кожного вечора повертається додому на новій машині з новим «кавалером». Та сама перерва на обід, принесений з дому і дбайливо розкладений по лоточках, або ж відвідини ресторанчику швидкого харчування навпроти, якщо вдома немає кому дбайливо пакувати обід у лоточки і нагадувати коханню есемесками, щоб кохання не забуло його розігріти у механічний мікрохвильовці. Та сама втома після робочого дня і такий самий нездоровий сон. Усе те саме, тільки без часу, без батька, без Мири, ніби у вакуумі – без запахів, без звуків, без жодних відчуттів.

Просто живи і не думай ні про що.

*...Скло її дістаєш і б'єш на шматки,
роздаєш перехожим на вулиці, як справжнє спасіння,
позбуваєшся болю, закриваєш... уже не крихкий
твій годинник внутрішній ховається в тіні,
й посміхаються стрілки, наче їм більше не йти,
наче хтось їм шепоче: «Стійте, ви вільні...»*

*Хтось полагодив струни – вже грає вона,
лиш мелодія інша – тобі чужа й невідома.
Її танець складеться зі світла, не з битого скла,
очі граються з зорями й сонцем... не знають утоми,
тонка лінія, що вас роками вела,
стала каменем, криком – у тобі червоним...*

*Скло своє дістаєш і б'єш на шматки
та закопуєш глибоко в землю, як справжнє спасіння,
почуття присипаєш травою, щоб наступний чужий
не кричав так поспішно: «Нарешті я вільний!»
Коли осінню знову захочеш у світ цей прийти,*

пам'ятай, що скло у землі не пускає коріння...

Богдан уже звик до віршованих строф, якими Мира іноді озивалася до нього. От і цього разу спокійно вислухав її та попрошкував далі. Про роботу йому вже не йшлося, тож хлопець просто вештався вулицями. Довкола таки нічого не змінилося. Хоч відлік часу зупинився, сонце так само вставало і сідало – здається, день не зменшився ні на хвилину. Чинна влада намагалась припинити паніку, запровадивши штучний час. На телебаченні поряд із повторами серіалів та футбольних матчів з'явився спеціальний канал з великим пісковим годинником, де кожна піщинка прирівнювалась до секунди, поряд миготіли цифри. Люди підключались до цього каналу з домашніх комп'ютерів, планшетів та мобільних телефонів (однаково з цього приладдя більше жодної користі) – і в них був час, нехай навіть штучний. Науковці відштовхнулися від того, що сонце встає о шостій годині ранку рівно. З цього й почався новий відлік штучного часу. Але світило не бажало кожного дня з'являтися о «вказаній» годині – воно не корилося людям, і багато хто помічав, що о 6:00, зазначеній на каналі «Світчас», небо було ще темним, або навпаки – сонце випереджало штучний час. Містяни масово скуповували піскові годинники – вони могли хоч якось виміряти час їхнього існування.

З'явилися Рахівники – люди, які навчилися фахово відміряти час. Вони могли безпомилково відрахувати хвилину і навіть чверть години без посередництва піскового годинника. Рахівники стали надзвичайно затребуваними, їхні послуги високо цінувалися, а найбільше там, де час мав величезне значення – у транспортній, харчовій промисловості, фінансових установах, судочинстві, медицині.

Усі раптом зрозуміли, як це важливо – знати, котра зараз година, чи скільки хвилин минуло відтоді, як вони прокинулись, скільки годин вони проводять поруч зі своєю дитиною, скільки часу в них забирають ранкові процедури, одягання, навіть та сама дорога додому. Як відчутти, скільки часу потрібно бігати, щоб спалити необхідну кількість калорій, як довго треба варити макарони, коли навіть п'ять хвилин не можеш відрахувати? У часі легко загубитися, якщо працюєш допізна, лягаєш спати на світанку, а прокидаєшся – за вікном ті самі сутінки. Тоді день і ніч міняються місцями.

Та найтяжче довелося людям, що звикли жити за розкладом – проживати власне життя у такт руху годинникових стрілок, ані на хвилину не дозволяючи собі відхилитися від спланованих дій-ритуалів. Ці люди просто «застрягли» в часі, покійно продовжуючи робити те, чим звикли заповнювати своє життя о чверть на шосту, коли час у всьому світі зупинився. Та що їм було до світу з його непевністю і метушливістю, вони більше вірили годинникам, ніж усьому світові, вірили навіть більше, ніж самим собі, – людина може помилятися, годинниковий механізм – ніколи.

Були такі й серед Богданового оточення. Родина Старостенків мешкала на останньому поверсі будинку, де він винаймав житло. Богдан знав, що на стіні у великій кімнаті вони мають старий, уже раритетний годинник, створений ще його дідом, за яким звіряють час решти своїх годинників, понад те – звіряють своє життя. Якось Богдан навіть бував у них удома (приходив дивитися годинника), і в нього голова пішла обертом, коли він побачив дивакувате сімейство у повному складі. Голова родини – директор овочевої ятки на ринку Остап Свиридович, його дружина – затуркана побутом домогосподарка Катерина, їхня донька – безробітна і вічно недужа тридцятилітка Танечка зі старшим від неї на п'ять років чоловіком-даївцем Русланом, дві неповносправні й напівглухі бабусі Дарина Миколаївна та Софія Онуфрійвна і онук Артемко (син Танечки та Руслана), спритному малому саме виповнилося десять років.

Як двокімнатна «хрущівка» вміщала таку кількість людей – було загадкою для всього будинку, а ще ж у родині мешкало двійко прибудних псів – Сірко та Рекс, що були на зріст, як добрячі сенбернари, і будили своїм басовитим гавкотом усіх сусідів (це ж бо тварини так оголошували, що час гуляти чи їсти). Мала чудернацька родина й купу старого непотребу,

який визирав із двох балконів – кухонного та кімнатного, – старі лижні палиці, діряві полу-миски, дошки з погнутими вістряками іржавих цвяхів, кольорові кросівки, що давно вигоріли на сонці...

У кухні цілими днями крутилася Катя, не сподіваючись на допомогу від хворобливої доньки і старих, а від чоловіків – тим більше, вони гроші мають в родину приносити, а не над тарілками труситися. У вітальні (вона ж подружжя спальня Каті та Остапа Свиридовича) попід вікном стояло широке ліжко – мрія всього життя Катерини, трохи віддалік – дубовий стіл, за котрим усе сімейство снідало, обідало та вечеряло. На цьому столі стримів і великий телевізор, подарований Танечці та Руслану на весілля, його вмикали тільки після того, як скінчиться трапеза і Катя прибере зі столу.

Молоді тіснилися в одній кімнаті з бабусями. Два ліжка на високих ніжках з морем подушок стояли по обидва боки біля дверей. Напроти вікна простягся розкладний диван-книжка, який не складався відтоді, як Руслан переїхав до Танечки. На дивані спали втрьох – молоде подружжя і десятирічний син. У кутку стояв висаджений на старомодну шафку-комод ще один телевізор – щоб Танечка могла дивитися серіали, коли вчергове зляже з якоюсь недугою. Сусіди довго дивувались – як то Таня, котра від найменшого подуву вітру «злягає» не менш ніж на тиждень, завагітніла і народила... Насправді вся родина мріяла про онука, а Тані вагітність була потрібна хіба для того, щоб закріпити свій статус вічно недужої та безпомічної (це давало право не поратися на кухні й не брати участі у щосуботніх генеральних прибираннях).

Коли ж вона завагітніла, життя всім просто не стало. Народжувати боялась – страх, то повезли її на кесаревий розтин одразу. І нічого, з'явився на світ здоровий хлопчик, нічого йому не бракувало. Хіба такої самої здорової матері, щоб дбала про дитину, як про себе. Минуло десять років після тих горе-пологів, а Танечка досі не полишила грати роль жертви – так і жила зі скорботною маскою замість обличчя.

Рівно о восьмій, і не пізніше – сімейство снідало. Зазвичай без Тані, яка ще ніжилася в ліжку (спати вона любила), та деколи без стареньких, які звикли разом з молодими вставати і лягати пізно. Чоловіки вирушали на роботу, узявши обід з собою. Прокидалась Танечка і просила сніданок у ліжко, бо щось їй ноги набрякли, боляче ходити. До її слабкого голосу долучалися могутні горлянки старих, яких теж треба було погодувати та перевдягнути. І Катерина, на плечах котрої був увесь родинний побут, мусила терпляче обходити і доньку, й матір, і свекруху. Була вона напрочуд лагідною жінкою, за все життя слова наперекір нікому не сказала (хоч ті слова зринали й уривалися в ній ледь не щохвилини), от і тепер, зціпивши зуби, доглядала недужу рідню...

О четвертій з роботи приходив захеканий Остап Свиридович, приймав душ та вдягав чисту сорочку. Руслан прибігав за п'ятнадцять п'ята, щоб встигнути вигуляти псів та принести дружині чи то чаю, чи то пігулок від головного болю (адже його Танечка така безпомічна). Рівно о п'ятій усе сімейство всідалося до столу. Остап Свиридович з Русланом брали попід руки бабусь і садовили їх на стільчики з високими спинками та м'якими вишитими подушками, щоб вище було і м'якіше. Таня до вечері приходила сама і слабким голосом (у котрому звучали металеві нотки) вимагала, щоб зачинили квартиру, бо дме у голову, а їй ще нежить учорашній не минувся. Артемко повзав під столом та зв'язував довгі поли колючих шерстяних хусток бабусь до купи і хихотів, уявляючи, як стареньких піднімуть після вечері, а по ліжках розкласти не зможуть.

Катерина бігала з кухні й до столу, виносячи паруючі страви. Жінка була вправною господинею – закінчила кулінарний технікум, збиралась їхати за кордон на стажування по французькій кухні, але після зустрічі з жартівливим та хвалькуватим Остапом Свиридовичем, їхнього швидкого весілля та появи довгоочікуваної доньки, що постійно нездужала, довелось на мрії поставити жирного хреста і готувати смаколики не для широкого ресторанного загалу, а для обмеженого кола любих родичів.

– Катю, котра година?! – рипучим голосом гаркнула Софія Онуфрїївна. Старенькій було уже вісімдесят літ, з яких п'ять вона практично нічого не чула і не бачила, але постійно справлялася, котра година.

– П'ятнадцять по шостій, бабо! – гукнув їй у саме вухо Артемко.

– То є добре! Коли мені дадуть чого пожувати, га? Чи вирішили замордувати бабу голодом? – стара бісилась і підскакувала на високому стільці.

– Зараз, мамо! Уже несу! – Катерина підбігла до свекрухи та поставила перед нею полумисок із борщем. – Відкрийте-но рота!

Софія Онуфрїївна слухняно роззявила рота, повного на диво білих та міцних зубів, і, отримавши першу ложку, з насолодою заплямкала.

– Борщ знову пересолений! – заявила, ретельно пережувавши і проковтнувши страву. – Коли ти вже навчишся готувати, тряся тобі?

– Їжте, мамо, їжте! – мугикнув Остап Свиридович. – Поки дають, – додав пошепки. Катрин чоловік уже давно в думках поховав обох старих і не міг дочекатися, коли в їхній тісній квартирі стане трохи вільніше. Ні, Остап Свиридович шанував матір і тещу, як і належало добродію синові-зятю, але йому страшенно набрид часниковий придих з рота Софії Онуфрїївни, яка постійно його жувала, щоб відігнати хвороби і старість.

Та часник – то ще було півбїди. Навіть часник не міг перебити запаху сечі Дарини Миколаївни, котра от уже років десять ходила під себе. Тому Катря одягала їй підгузки, які належало змінювати тричі на день. І щоразу то було неабияке випробування – стара не любила митися й перевдягатися, вона хвицалася, дряпалася й кусалася, як навіжена, варто було Катрі наблизитися до неї з підгузком.

– Мамо, у мене щось не так із ребром! Подивись! – Танечка підвелася зі стільця і з жахом узялася обмацувати свій плаский живіт.

– Та все у тебе добре! – Катерина намагалась не звертати уваги на вибрики доньки, бо лікар казав, що майже всі її хвороби не в організмі, а в уяві. Та й звикла вже, що дня не проміне, як донька собі щось вигадася.

– Мамо! – Таня розридалася. – У мене зламане ребро! Від нього відколовся шматок! Помацай! Воно мені коле! Я тепер помру!

Катерина знервовано підступила до доньки і провела рукою по її сорочці. Насупилась. Дійсно, щось тверде і гостре. Задерла сорочку – а там до вивороту приліпилася велика зачерствіла хлібна крихта.

– Ось твоє ребро! – показала доньці. – Знатимеш тепер, як снідати у ліжку! Хоч би посоромилась! Доросла дівуля, а вигадася казна-що!..

– Я не вигадувала, воно справді кололо! – Таня перестала битися в істериці, зрозумівши, що наразі все гаразд. – Я хочу їсти, мамо! Коли ми вже будемо їсти?

– Та зараз принесу! Бачиш, я бабу годувала! Могла б уже сама встати й узяти собі поїсти, не маленька дівчинка!..

– Мамо, ти ж бачиш, я не можу! Мені не можна піднімати важке – у мене вени на ногах повилазили!

Катря за інерцією хотіла було кинутись годувати й доньку, але під суворим поглядом чоловіка мусила вертатися до кухні. Вечір аж ніяк не був її улюбленим часом. Вона більше любила тихі та спокійні ранки, коли чоловік із зятем ішли на роботу, нагодовані і вигуляні собаки відпочивали по своїх кутках, старі спали, хоч і хропли при цьому голосніше за п'яних матросів, Артемко бавився в якусь гру на комп'ютері, доки в школі карантин і батька вдома немає, а Таня дивилася бразильський серіал. Тоді Катрі було добре – можна розлягтися на широкому ліжку впоперек, і ніхто не буде казати, щоб вона забрала ногу чи руку, бо йому заважає, обкластися шоколадним печивом, заварити півлітрове горнятко червоного чаю з пелю-

сток троянд та поринути у світ пристрастей та млосних миттеностей разом з котримсь із еротичних романів, які вона ховала у коробках з-під чобіт під ліжком. Це був час лише з нею і лише для неї... Але ось із сусідньої кімнати долітали крики старих про туалет і снідання, у Тані завершувався серіал, і вона терміново потребувала допомоги, бо в неї щось починало боліти, малий тягав за хвоста Рекса, і той його кусав, аж рев стояв по всій хаті. Тоді Катерина невтішно зітхала, ховала книжку та печиво до наступного дня і бралася до своїх обов'язків. У такі моменти вона почувалася капітаном великого корабля, без пильного нагляду якого той обов'язково сяде на міль чи зіткнеться з першим-ліпшим айсбергом.

– Катю, котра година? – верещала Софія Онуфрійвна.

– Чверть на шосту, мамо! – відгукувалася невістка.

– То, може, мене хтось погодує, чи я так і буду тут сидіти, допоки не здохну? – розпиналась бабця.

Катя несла каструлю з картоплею та накладала старій у миску. Ложку за ложкою згодувала бабці щойно приготовану страву і кидалась на кухню – посуду на всіх завжди не вистачало. Далі приносила поїсти і мовчазній Дарині Миколаївні – проти годування та не заперечувала, хоч і здавалось, що стара з віком забула всі слова, того й мовчить завжди, ні «дякую» не скаже, ні «будь ласка». Але й не просить нічого, що вже суттєво полегшувало тягар, який лежав на плечах Катерини. Жінці навіть здавалося, що вона не відходить від мийки та плити, й усе її життя складається тільки з каструль і брудних тарілок.

– Жінко, принеси хліба! Ти ж знаєш, я не їм без хліба! – Остап Свиридович спересердя кидав ложку в тарілку, і борщ червоними маками розквітав на ще мить тому сніжно-білій скатертині.

– Мамо, можна добавки? – простягав свою миску Руслан.

– Де тобі ту добавку? – кидалась на чоловіка Танечка, враз забуваючи про свої недуги. – Вже черево таке, що скоро в двері не пролізеш! Як додому повертатимешся?

– Не слухай її! Зараз усе буде, Русланчику, – відказувала теща, нарізала хліб Остапу Свиридовичу й, ухопивши порожню миску, квапилась на кухню. На брудній плиті – часу відшкребти засохлий та пригорілий бруд не було, там постійно щось шкварчало та кипіло – стояли чотири каструлі. В найбільшій – розміром з баняк для варення – булькала зупа, шматочки картоплі раз у раз намагались вистрибнути з киплячої води. На сусідній конфорці варилися макарони – білястими слизькими вуграми плавали у щедро здобреній олією воді. На третій стояв чайник – свистів-шипів, знімався на мить, щоб розлити кип'яток по чашках, і знову вирушав свистіти-шипіти з новою порцією води. На четвертій у чавунному баняку домлівало м'ясо – крупно нарізані шматки свинини з великою кількістю жиру – аби ситніше було – насичувались ароматами моркви та цибулі.

Катерина витерла піт, що рясними краплями виступив на чолі та носі, й кинула погляд у дзеркало біля дверей. На неї дивилась худа, як тріска, жінка з розпашілим вилицюватим обличчям і масним волоссям, забраним під хустку – щоб у страви не сипалося. Жовтий кухонний фартух був поцяткований різномасними плямами, наче ластовинням. Жінка перевела погляд на свої руки і зойкнула – під короткими обламаними нігтями застрягли червоні шматочки буряків та іншого куховарського бруду. Катря вхопила ніж і взялася виколупувати бруд з-під нігтів, коли з кімнати залунав невдоволений голос чоловіка:

– Жінко, то ти принесеш ту вечерю, чи мені піти якоїсь іншої шукати?

– Несу-несу! – Катерина кинула марну справу та почала набирати в тарілку макаронів та м'яса. В Остапа Свиридовича була важка рука і така ж вдача – він любив, щоб усе було вчасно. Не встиг зять вчасно прийти до вечері – сидить голодний, бо без нього почнуть, та ще й за стіл не пустять (хіба Катря згодом потай погодує). Не попросувала дружина сорочку – отримала

ляпас, щоб добре утовкмачила собі, що чоловік її не якийсь там столяр-муляр – мусить на роботу у всьому чистому та випрасуваному щодня приходити.

– Ось! – поставила на стіл тарілку.

– Котра зараз? – спитав, наколюючи виделкою стікаючий соком шматок м'яса.

– Чверть на шосту.

– Чверть на шосту – то добре. О сьомій футбол! Будемо дивитись!

– Тату, в мене серіал! – істерично скрикнула Танечка. – Від вашого футболу в мене голова болить!

– Нічого! Підеш до іншої кімнати!

– Та вас і там чути! Тату, мені не можна нервуватися, лікар казав!..

– То не нервуйся, хто тобі заважає! – статечно порадив батько. Він уже давно не переймався забаганками вічно недужої і плаксивої доньки.

– Бабцю, давай побавимось! – Артемко вчепився у Катрину спідницю. Блакитні очі єдиного онука дивилися на неї янгольськи-благально.

– У що? – змилювалася Катерина.

– У лікаря, хірурга! Ти ляжеш на підлогу, у тебе буде зараження крові! А я буду тобі ампутувати ногу! – з азартом узявся пояснювати малий. – А потім руку! І другу!

Катря отетеріла. І в кого тільки вдався їхній Артемко?

– Котра година? – знову зарепетувала Софія Онуфріївна.

– Чверть на шосту, мамо! – обізвалася Катерина.

– То вже стільки часу минуло, як ми за стіл сіли, а ти мене навіть не починала годувати! Ото невдячна! Я її народжувала, виховувала, щоб вона мене голодом мордувала! Ах ти ж чортова дочка!..

Насправді Софія Онуфріївна півстоліття тому народжувала Остапа Свиридовича, а Катрі уже понад три десятки років, як доводилася свекрухою (її матір'ю була мовчазна Дарина Миколаївна), але ніхто в химерній сімейці уже цим не переймався, матерями Катря кликала обох старих.

– Зараз принесу, мамо! – як завжди, гукнула роздратованій бабусі і глянула на онука, що досі тримався за поділ її спідниці. – Побався поки з Рексом, Артемку, тільки не кусайте одне одного, заради Бога! – відчепила малого від спідниці і знову на кухню.

Сперлась на стіну, видихнула повітря крізь зціплені зуби. Від постійних криків боліла голова, нестерпно хотілося тиші. Відсунула сині фіранки і відчинила вікно – в кухні не було чим дихати. Небо виявилось чорнющим, наче от-от розпочнеться страшна буря.

– Так швидко темніє. Дивно, зараз лише чверть на шосту... Що ж це з погодою коїться? – сказала сама до себе і потягнула носом – десь поряд запахло горілим. – Ой, лишенько!..

Рідини у макаронах майже не залишилось, вони почали підсмажуватися просто в каструлі. Катря швидко долила туди кип'яченої води з каністри.

– Та де там ця бісова жінка?!

– Мамо, мені щось зле!..

– Бабцю, Рекс мене кусає!

– Ото виростила дочку, навіть води не принесе!

– Катю, та дай уже старій поїсти!

– Добавки!

До голосів додався гавкіт і скарчання – Рекс таки отримав прочухана за те, що кусав малого Артемка. До цих звуків долучився плач онука і скиглення доньки. В Катерини запаморочилася голова. Перед очима розповзлася чорна пляма. Вона заступила всю кухню і проко-

втнула жінку. Уже давно Катерині не було так солодко і добре, як у тій густій чорній тиші, але їй відтам її дістали голоси.

- Жінко!
- Мамо!
- Бабцю!
- Катю!

Вона розплющила очі й побачила, що лежить на підлозі. Нікому з великого сімейства їй на думку не спало зазирнути до кухні, аби перевірити, чи не трапилося там чого. А на кухні смерділо паленим – борщ википів, м'ясо згоріло, макарони перетворились на липку білу масу. Жінка кинулася до плити і вимкнула усі конфорки. Визирнула до вітальні, обвела розсаджену за столом родину нестямним поглядом.

– Котра година? – тільки їй спитала у домашніх.

– Чверть на шосту! – гаркнув Остап Свиридович. – Уже давно час вечеряти, а на столі ще нічого немає!

– Зараз буде! – жінка сполошилася і кинулася до мийки – відшкребати каструлі. Голодну родину слід було нагодувати, і при тому чимскоріше, бо крику буде – не оберешся. Як же добре, що скоро всі поспнуть. Ще трохи часу, і буде ніч, а там і ранок.

– Мій тихий, солодкий ранок... – з блаженною усмішкою жінка поставила на плиту каструлю з водою й увімкнула першу конфорку. – Ще зовсім трохи часу!

Але час родини Старостенків зупинився чверть на шосту – вечора, бо о п'ятій ранку родина ще мирно спала. Саме чверть на шосту постійно показував їм великий настінний годинник, куплений головою родини у годинникаря з передмістя – Богданового діда. Годинник зупинив їхнє життя. Ні, численній родині видавалося, що вони все роблять, як завжди, – прокидаються о сьомій ранку (чоловіки – збиратись на роботу, Катерина – готувати їм сніданки), сідають за стіл о восьмій, споживають яечню, запивають кавою, йдуть на роботу, відпрацьовують належний час, повертаються додому і сідають вечеряти – рівно чверть на шосту вечора, як звикли. Насправді Старостенки постійно тільки те й робили, що сідали вечеряти. А їхня Катерина увесь час лише готувала і накривала на стіл. Життя їм пішло по зачарованому колу. Вони застрягли у своєму вечірньому часі чверть на шосту. Хоч великий настінний годинник Богданового діда зупинився вранці, його стрілки, звісно, не показували, день зараз чи вечір – просто чверть на шосту.

Час, за котрим продовжували жити бранці годинників.

Розділ VI

Убивці часу

Цього ранку Богдан прокинувся чверть на шосту (іншого часу годинники просто не показували). Точніше, цього ранку Богдана нахабно розбудили. Спочатку десь нагорі ніби гримнув вибух, затим приїхали пожежні машини з пронизливими сиренами, і вже довелося прокидатися – в їхньому будинку щось сталося, усім мешканцям наказали негайно евакуюватися. Навіть «швидка» навідалася – одразу дві карети. У чому був, Богдан вискочив на вулицю, і з напівсонним Грубасом на руках (цього kota навіть кінець світу не розбудить) приєднався до купки таких самих переляканих сусідів. Що сталося?

З'ясувалося, у їхньому будинку вибухнув балон із газом. На горішньому поверсі, у двокімнатній «хрущівці» Старостенків. Схоже, дружина господаря залишила на ніч увімкненою газову плиту. Хоч, швидше за все, вона її майже не вимикала – відколи зупинилися годинники. Ніхто з великої галасливої родини не вижив. Постраждали й кілька сусідніх квартир. Коли ж пожежники разом із міліцією та «швидкими» поїхали з місця пригоди, забравши з собою сім чорних поліетиленових пакетів з трупами, сусіди вирушили на огляд опечатаної «нехорошої» квартири. Собак там не знайшли – обидва велетні-псевдосенбернари ніби випарувались із помешкання. Може, хоч вони врятувалися?

Богдан теж пішов на оглядини, завбачливо зоставивши Грубаса вдома. Сусіди голосно обурювались (це ж увесь будинок міг у повітря злетіти!), нишпорили випаленими кімнатами Старостенків, морщили носи від смороду паленого м'яса, а Богдан стояв і дивився перед собою на стіну. На обвуглений годинник, змайстрований колись ще його дідом, весь у сажі та кіптяві, як і стіни довкола. Почорнілі стрілки досі показували чверть на шосту. Тільки ніхто вже у цій оселі не сідав вечеряти. Стіл згорів, як і його господарі. Це сталося рівно чверть на шосту. Богдан обережно зняв ще теплий годинник зі стіни і виніс його на вулицю. Закопав неподалік під кущем шипшини, всіяним зморщеними брудно-помаранчевими плодами, що їх добре збирати на запашний зимовий чай. Особливо допомагає від застуди. Вцілілі сусіди мовчки стояли і дивилися, як Богдан закопує у мерзлу землю те, що залишилося від годинника погорільців. Ніби то він Старостенків закопував – стояли, як на похороні. Хтось із сусідів позичив йому лопату. Навіть не питаючи, навіщо.

З сивого провалля неба повалив густий лапатий сніг. Перший цьогогоріч. Сусіди квапливо розбіглися по домівках – нікому й на думку не спало радіти з першого снігу. Богдан зостався у дворі сам. І тоді йому знову почулися голоси...

*За два дні до повені світ почав всихати у нас,
рівномірно у кожного, дихаючи спрагою й потом,
кожне життя всередині мало свій контрабас,
але жоден із жителів не знав нічого про ноти...
За два дні до повені квіти проростали у нас,
рідкісні квіти, що не бояться сонця й морозів,
листя котрих зеленіє від щирих фраз
й більше ніколи нічого не просить...
За два дні до повені вітер вселився у нас
й знову заграв мелодії лунко знайомі,
вітер співав про біль, і саме в цей час
світ заливало сльозами... світ не вірив у повінь...
Світ, що жив у мені, захлинувся й погас,*

*водна стихія страшна, я завжди боялась
того моменту, коли моя луска
з кров'ю обдерлась об чужий парус...*

...Знову її слова та голос. Але Богдан точно пам'ятав, що чорний нотатник з червоною кішечкою залишився нагорі, в його квартирі, поверх стосу нечитаних книжок. А може, це його він щойно закопав у дворі замість чужого спаленого годинника?

Поквапливо узявся розгортати щойно насипану глевку землю, навіть не замислюючись, що хтось із сусідів може бачити з вікна його «розкопки». Так, зараз він викопує те, що тільки-но загортав у землю. Сусіди ж не дивувалися, коли він те *закопував*. Богдан не зупинявся. Нарешті лопата дзенькнула об щось тверде. Він полегшено перевів подих. Зошита не було. Усе добре, старий, там тільки годинник зі зчорнілими нерухомими стрілками. Там – Його Величність сам Час, котрий чверть на шосту... І зринула непрохана думка-спогад – колись він уже це робив. Закопував у землю годинники.

Богдан відкинув убік лопату і задер голову догори – чи сусіди дивляться? Кілька фіранок зрадницьки здригнулися, хтось невидимий відступив у глиб кімнат. Ковзнув очима далі, зупинив погляд біля власного вікна. На облупленому кухонному підвіконні у позі сфінкса велично розсівся Грубас. Богдан тільки посміхнувся. Треба ж? Схоже, його кіт – єдиний, хто попри всезагальне божевілля не втратив спокою та гідності.

Сніг помалу зійшов нанівець, ніби вдовольнившись тоненьким білим килимком, у котрий тепер було загорнуте сіре місто. Днями проминув Новий рік, але його майже ніхто не святкував. А яке свято без годинникового циферблата, стрілки якого урочисто наближаються до опівночі, тим самим розділяючи людський час на рік минулий та рік прийдешній? Не було цього горіч подарунків, келихів із шампанським, ялинкових прикрас, знижок та розпродажів – багато людей навіть з полегшенням зітхнули, їм ніколи не подобалась уся ця вимушена метушня. Богдан теж цього не любив, новорічні свята нагадували йому про Алісу. Зітхнув на повні груди. Ніякого Нового року, просто зима. Саме час прогулятися містом. Хоча ні, час на роботу. Цього разу він не запізниться.

Офісна будівля, в котрій розташувалося бюро перекладів укупі з «агенцією мандрів», зустріла його тишею й запустінням. Двері та вікна прочинені, ліфт безпомічно закляк, кабінетами гуляють протяги упереміш із зів'ялим листям та порожніми фірмовими бланками. Усе на місцях, проте жодної живої душі, як на одній із тих апокаліптичних картинок з колись популярних інтернет-добірок про покинуті людьми місцини. Апокаліпсис настав? Богдан озирнувся на свої сліди – ніби невеличкі острівці посеред безмежного океану пилуки. Давно ж тут не було людей! Увійшов до свого колишнього кабінету, навіщось замкнув за собою скляні двері, прочинив вікно, впускаючи сніг.

Його велике темно-шоколадне крісло теж укрите товстим шаром пилу, а посередині пилу – ні, цього не може бути! – відбитки чийось стегон та сідниць, нижню шухлядку вивернуто, Мириної фотографії немає. Хтось приходив сюди по неї. Сідав у його крісло. Нишпорив у його речах. Хтось забрав у нього й цю маленьку згадку про Миру. Богдан гепнувся у запилене крісло й утомлено заплющив очі. А хто сказав, що вона тут узагалі була? Може, він ніколи й не мав фотокартки усміхненої рудокосої дівчини, забраної у сріблясту рамку? Може, він ніколи тут і не працював?

– Турист – це невідкладна здоровому глузду істота! – Доглянута сорокарічна жінка з холодними синіми очима та типовим австрійським ім'ям Ірма – їхня перекладачка німецької – процокала височенними підборами до вікна і зачинила квартиру. – От їздили ми з групою в тур по Німеччині. Так один такий Scheißkerl,⁴ перепрошую за брудне слово, який ще в дорозі

---

⁴ Виродок (нім.).

встиг усім стати впоперек горла своїми безглуздими витівками, потай витягнув прапорець зі свастикою і робив селфі з ним біля *Denkmal für die ermordeten Juden Europas*.⁵

– Що ви кажете, дорогенька! – схопилась зі свого місця мініатюрна, коротко стрижена Ярослава, котру всі поза очі називали Славкою – на честь її рідної, вже не існуючої Чехословаччини. – І мав же таке нахабство!..

– Судячи з ваших слів, цей дивак особливо *вам* дихати заважав, – всміхнувся з-за свого монітора Богдан.

– Сподіваюсь, йому це так просто не минулося? – озвався кучерявий «француз» Георгій, якого тут усі кликали Жоржем.

– Одного разу пронесло, та вдруге вже ні, – вдоволено відповіла «німкеня», розглядаючи свій ідеальний манікюр на довгих музичних пальцях. – Йому цього знімка видалося замало, щоб похизуватись перед друзями, чи перед ким він там збирався вихвалитися, і хлопчисько вирішив сфотографуватись біля Рейхстагу з витягнутою рукою долонею вниз. Ну, знаєте – фірмовим жестом Гітлера – *зіг ою*, – виплюнула бридке слово. – Це наша сучасна молодь так, здається, цей жест називає... – Фрау Ірма кинула колючий погляд у наймолодшого серед них – Богдана, наче це він стояв там біля знаменитої будівлі Берліна в тій ганебній позі.

– Та ви що? – Славка затулила рота долонькою.

– Так ось, аж тут, наче нізвідки, з'явилися місцеві поліцаї, нахабного молодика пов'язали і закинули до патрульної машини! – Ірма виглядала переможницею, ніби й сама брала участь у скручуванні недолугого туриста.

---

⁵ Меморіал пам'яті убитим євреям Європи, відкритий 2005 року в центрі Берліна між Бранденбурзькими воротами та елементами бункера колишнього керівництва нацистської Німеччини. Являє собою величезне поле з-понад 2700 сірих плит.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.